

UNIVERZITA KARLOVA

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Martina Cimflová

**Role překladatelů a tlumočníků při dobývání
Latinské Ameriky**

The role of translators and interpreters in the
conquest of Latin America

Praha 2018

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jana Králová, CSc.

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych ráda poděkovala paní prof. PhDr. Janě Králové, CSc. za její odborné vedení, přínosné rady a věcné připomínky k vypracování této diplomové práce, a prof. Paz-Soldán z Universidad Ricardo Palma v Limě za poskytnutí materiálu k tématu mé práce.

V neposlední řadě mé díky patří i celému pedagogickému sboru Ústavu translatologie za cenné vědomosti nabyté během studia a Zahraničnímu oddělení UK za to, že mi umožnilo vycestovat do oblasti mého zájmu.

PROHLÁŠENÍ

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.“

V Praze, dne 29. 12. 2017

.....

Martina Cimflová

ABSTRAKT

Práce se zaměřuje na roli překladatelů a tlumočnicků při prvním kontaktu španělských dobyvatelů s původními obyvateli Latinské Ameriky a jejich vliv na dobývání kontinentu. Přestože se o nich častokrát nemluví a zůstávají v zapomnění, měli překladatelé a tlumočníci zásadní roli při dobývání a zkoumání nově objeveného kontinentu. Setkání s novými kulturami s naprosto odlišnými jazyky a způsobem přemýšlení byla pro dobyvatele velkou výzvou, proto nelze opomínat roli překladatelů, a především tlumočnicků při této události.

Tato práce je zaměřena na kulturu Inků v oblasti Peru a jejich první kontakty se španělskými dobyvateli, v jejichž čele stál Francisco Pizarro, ale pozornost je věnována i dalším oblastem dobývání jako např. mexické otázce a Hernánu Cortésovi nebo úplně prvotnímu setkání Kolumba s původními obyvateli.

Klíčová slova: překladatel, tlumočník, objevování, dobývání, Latinská Amerika, Pizarro, Cortés, Kolumbus, Peru, první kontakt, původní obyvatelstvo, kultura, církevní řády

ABSTRACT

This work is focused on the role of translators and interpreters in the first contact of the Spanish conquerors and the indigenous people of Latin America, and their influence in the conquest. Although they are often unheeded, translators and interpreters played a fundamental role while conquering the newly discovered continent. Meeting new cultures with completely different languages and ways of thinking was a great challenge for the conquerors, that's why we cannot forget about the translators' role during this era.

This work is focused on the Inca culture in Peru and their first contact with the Spanish conquerors lead by Francisco Pizarro. Apart from that, other parts of the conquest are discussed, such as Columbus' very first contact with the indigenous peoples or Hernan Cortes' conquest of Mexico.

Key words: translator, interpreter, discovery, conquest, Latin America, Pizarro, Cortes, Columbus, Peru, first contact, indigenous peoples, culture, monastic orders

OBSAH

Úvod.....	6
1. Uchopení problému.....	8
1.1. Obecná rovina	8
1.2. V Čechách.....	17
2. Tlumočníci a překladatelé v průběhu historie.....	20
2.1. První kontakt.....	20
2.2. První tlumočníci.....	23
2.3. Společenské postavení, odměny, zákony.....	26
2.4. Budování impéria prostřednictvím jazyka:	32
jazyk jako znak nad-/podřazenosti.....	32
3. Církevní řády a jejich role při mezikulturní komunikaci.....	39
3.1. Příjezd do Ameriky	39
3.2. První setkání s nativními kulturami	40
3.3. Rozvíjené aktivity v Novém světě	42
4. Osud impéria v rukou tlumočníka	54
4.1. Hernán Cortés a dobývání Mexika	54
4.2. Francisco Pizarro a dobývání Peru	57
Závěr	62

Úvod

Tato diplomová práce se zabývá rolí, kterou překladatelé a tlumočníci sehráli při objevování a následném dobývání jižní části amerického kontinentu. Je obecně známo, že jejich účast při prvních setkáních s nově objevenými kulturami byla zcela zásadní.

V práci je nejprve představeno celkové uchopení tématu napříč zeměmi, a to jak přímo účastníků se conquisty, tak i neutrálních, jejichž náhled na jednotlivé události je neméně důležitý. Autoři byli vybráni pro svou reprezentativnost v dané oblasti a jsou pro přehlednost uváděni geograficky.

V následující části se věnujeme stavu tlumočení při prvních setkáních s nativními kulturami, přípravě prvních tlumočnicků a jejich postavení ve společnosti. Nechybí ani kapitola věnovaná aktivitám církevních řádů na území Jižní Ameriky. I ty měly velký vliv na rozvoj tlumočnické profese, a především se zasadily o sepsání prvních gramatik a slovníků. Díky jejich činnosti lze v současnosti do značné míry rekonstruovat jazyky, kterými hovořili příslušníci nativních kultur.

Poslední část práce je věnována dvěma emblematickým případům dobývání území, při nichž sehráli konkrétní tlumočníci zcela zásadní roli – konkrétně se jedná o případ Cortése a dobývání Mexika a Pizarrovo působení na území dnešního Peru. Vše je zasazeno do kontextu historických událostí.

Co se týče jednotlivých pojmenování a vlastních jmen:

- České verze jmen španělských panovníků byly přejaty z Chalupových Dějin Španělska (2017).
- Napříč publikacemi se liší pojmenování odkazující se ke Cortésově dvorní tlumočnicki, kdy někteří autoři ji pojmenovávají doña Marina, jiní pouze Marina, Malinche nebo Malintzin či Malinallin. V práci je střídavě použito všech verzí tohoto jména, například podle jejich vhodnosti pro skloňování.
- Podobné praktiky lze pozorovat u jmen Pizarrových tlumočnicků: někteří autoři zmiňují Francisquilla, jiní se o té samé osobě vyjadřují jako o Paquillovi. Martinillo v některých situacích vystupuje jako Don Martín, jelikož v průběhu života (zhruba v období setkání v Cajamarce) získal za své služby titul.
- Ke Španělsku je v práci na některých místech odkazováno výrazem „Koruna“, které se používá především k označení koloniálního Španělska, kdy pod španělskou korunou

byly sjednoceny různé oblasti od Ameriky až po Filipíny, a za vlády císaře Karla V. (ve Španělsku známého jako Karla / Carlose I.) se tak stalo „říší, nad níž Slunce nezapadá“.

- Co se týče jednotlivých nativních kmenů, jak vysvětluje Alonso Araguás (2005, s. 95): Mexikové nejsou nikdo jiný než Aztékové, tedy kmen, jenž se usadil v Mexiku a části Střední Ameriky, s hlavním městem v Tenochtitlánu a jazykem nahuatl (s mnoha variantami a dialekty).
- V případě Inků / inků uvádějí Pravidla českého pravopisu i Nový akademický slovník cizích slov tento výraz pouze s malým písmenem, a to ve významu „šlechtic v incké říši“ (PČP), „vládce incké říše, příslušník vládnoucí třídy v incké říši“ (NASCS). Slovník spisovného jazyka českého uvádí podobu *Inka* s významem „vládnoucí rod ve staré peruánské říši“. Podle Internetové jazykové příručky píše Josef Wolf v knize *Abeceda národů*, že výraz *inka* coby označení příslušníka vládnoucí třídy byl později přenesen na označení říše a celého národa. V etnickém nebo rodovém významu lze tedy psát velké písmeno: *Inkové*.
- Samostatným případem je pak zřejmě nejvýznamnější peruánský překladatel Inka Garcilaso de la Vega, o němž je v práci rovněž několik zmínek. Vzhledem k tomu, že výraz *Inka* jakýmsi způsobem tvoří část celého překladatelova jména, dáváme v tomto případě jednoznačně přednost psaní velkého počátečního písmene, dle vzoru překladu stati *Překladatel Garcilaso de la Vega*, jejímž autorem je Ricardo Silva-Santisteban (in Vavroušová: *Překlad a tlumočení jako most mezi kulturami*).
- Pro snadnější skloňování a tím pádem i použití pojmenování jednotlivých nativních jazyků je v práci ve většině případů použito počestěných verzí s koncovkou –ánština, tedy kečuánština, aymarština atp.
- Několikrát se v práci hovoří o inckém bohu-stvořiteli Virakočovi. Na základě konzultace internetových stránek je pro češtinu jednoznačně běžnější výše použitá verze jména, ačkoliv v jednom případě je v práci ponechán peruánský přepis Wiraqocha, který se vyskytuje například v pojmenováních staveb věnovaných tomuto inckému božstvu.

Cílem této práce je částečně vyplnit mezeru v českém translatologickém prostředí, kde chybějí rozsáhlejší práce o důležité roli, kterou tlumočníci a překladatelé sehráli při objevování a dobývání Nového světa. V českém prostředí je tomuto tématu věnována větší pozornost prakticky jen ve dvou publikacích Petry Vavroušové (*Sedm tváří translatologie a Překlad a tlumočení jako most mezi kulturami*), jimiž se tato práce částečně inspirovala.

1. UCHOPENÍ PROBLÉMU

1.1. VE SVĚTĚ

1.1.1. ŠPANĚLSKO

Španělsko jako původce veškerého dění v Novém světě by mělo mít velký zájem na obhajobě svých činů. Kromě samotné myšlenky dobývání se tedy zabývá i rolí prvních překladatelů a tlumočnicků, kteří na druhém břehu Atlantiku působili. Jedná se přitom o otázku pro ně choulostivou, jelikož z publikací několika autorů se dočítáme, že s původními obyvateli většinou neměli trpělivost ani slitování. Jedním z dílčích cílů conquisty bylo rovněž rozšířit španělštinu na nově objeveném kontinentě; skončilo to ale tak, že paradoxně měli Španělé zásluhu na rozkvětu původních jazyků, především nahuatlu a kečuánštiny, jak bude vysvětleno později.

Nikdo ze španělských autorů nepochybuje o tom, že jazyk byl při dobývání nových území nesmírně důležitý. Nahlíženo je na to z mnoha úhlů, jak lze pozorovat na pojetí jednotlivých autorů, ze kterých jsme čerpali při vytváření této práce. Přesné bibliografické údaje k jednotlivým publikacím jsou uvedeny v závěrečné bibliografii.

1.1.1.1. MIGUEL ÁNGEL VEGA CERNUDA: MOMENTOS ESTELARES DE TRADUCCIÓN EN HISPANOAMÉRICA

Obecněji se nad překladem v Latinské Americe zamýšlí Miguel Ángel Vega Cernuda, překladatel, profesor a translatolog působící na univerzitě v Alicante. Východiskem k této práci nám bylo více jeho publikací, významným zdrojem informací nám pak byl sborník textů o aktivitách františkánských mnichů na území Latinské Ameriky *Traductores hispanos de la orden franciscana en Hispanoamérica* vytvořený v roce 2012 pod záštitou univerzity Ricardo Palma v Limě.

V díle *Momentos estelares de traducción en Hispanoamérica* si pokládá otázku, jak může mít překlad hvězdné momenty, když je pro obyčejného čtenáře neviditelný? V případě překladu hovoříme spíše o hvězdných epochách, z nichž první byla christianizační a následovala druhá v období bojů za nezávislost. V období christianizace na nově objeveném území měly podíl obě zúčastněné strany.

Díky překladatelské činnosti rostl zájem o nově objevené kultury. Sepisovaly se slovníky, jelikož základní funkce překladu je lexikografická, tedy převádění lexika do jiného jazyka. Překladatelům pak vděčíme za zachování původních jazyků i do současnosti, jelikož připravili půdu pro jejich zavedení do tehdejšího světa, a zároveň díky zprostředkování kulturních odlišností bylo lidstvo schopné přijmout odlišné vnímání světa. Ovlivňování probíhalo i opačným směrem a původní kultury tak byly postupně ovlivněny španělštinou a evropskými kulturami. Autor se pozastavuje také nad převodem jednotlivých konceptů, především křesťanských, kdy docházelo k překládání křesťanského „Dios“ (bůh) do kečuánštiny jako „Virakoča“, tedy jakousi obdobou boha v indiánské kultuře. Od toho bylo ale postupně upuštěno, jelikož oba koncepty se od sebe velmi liší.

1.1.1.2. ROBERTO A. VALDEÓN: TRANSLATION AND THE SPANISH EMPIRE IN THE AMERICAS

Roberto A. Valdeón, filolog působící kromě univerzity v Oviedu ještě například na Univerzity of Massachusetts Amherst, pojímá celé téma velmi komplexně. Napříč celým dílem srovnává španělský a anglický způsob dobývání a dává příklady podobností a odlišností obou postupů.

V prvních odstavcích pojednává o propojenosti jazyka s budováním impéria a zamýšlí se nad tím, jakým způsobem mohli první tlumočníci manipulovat s obsahem a k čemu to případně mohlo vést. Kritizuje Kolumba za to, že dopustil dehumanizaci indiánů, protože se zajímal spíše o floru a faunu než o nově objevenou civilizaci. Do opozice k němu staví Cortése, který si moc dobře uvědomoval důležitost komunikace s nativními obyvateli pro úspěšnost své výpravy. Nechybí ani komentáře k počínání Pizarra v Peru a jeho (ne)využívání tlumočnicků.

Překlad a první tlumočení chápe jako symbol násilí, vzhledem k tomu, že první tlumočníci byli násilně vytrženi ze své kultury, aby mohli následně sloužit Španělům jako jazykové-tlumočníci. Stejný princip vidí i ve španělském způsobu zmocňování se nových území, kdy k jejich získání stačilo pouhé pronesení *requerimienta* (kterému navíc indiáni jen stěží rozuměli) a přiřazení španělského názvu.

V otázce indiánů je velmi objektivní: jednak se snaží vyvrátit myšlenku ušlechtilého divocha prostřednictvím racionálního uvažování nad skutečnostmi, zároveň velmi věcně nahlíží na nejednotnost indiánů v odporu proti Španělům a vysvětluje její následky. V této souvislosti se zabývá tím, jak se indiáni učili španělsky, a naopak, jak se misionáři sami učili původní jazyky ve snaze učinit christianizaci snazší.

Zaměřuje se i na Cortése a jeho spolupráci s tlumočnicí Marinou, několik odstavců věnuje Pizarrovi a jeho působení na území dnešního Peru. Neopomíná ani status tlumočnicka, řešení s nimi spojených právních, ekonomických a etických záležitostí nebo odměn za jejich práci.

Ve své práci obsáhnul i šíření křesťanství a s tím spojenou jazykovou výzvu, kterou představovalo pro tehdejší učence, vzhledem k tomu, že nebylo nic jednoduchého vyjádřit složité křesťanské koncepty v původních jazycích. Snaží se také objasnit indiánské vidění Španělů, zdali je skutečně vnímali jako navrátilivší se božstva, či nikoli.

1.1.1.3. MARIETTA GARGATAGLI: LA TRADUCCIÓN DE AMÉRICA

Počátky překladu se zabývá také Marietta Gargatagli, působící na ústavu hispánské filologie na Autonomní univerzitě v Barceloně. Čtenáři představuje Španělské zákony pro Indie¹, které definují stanovení postavení tlumočnicků, požadované vlastnosti a navrhované odměny.

I Gargatagli kritizuje Kolumba za jeho zacházení s původními obyvateli a zamýšlí se nad vlivem jazyka na pochopení „toho druhého“. Do pozice ke Kolumbovi staví církevní řády a jejich snahu je ochránit a udělat z nich dobré křesťany. V několika odstavcích se snaží vysvětlit, proč se církev rozhodla indiány učit křesťanství v původních jazycích vzhledem ke složitosti křesťanských konceptů a jejich nepochopitelnosti pro indiány.

1.1.1.4. ICÍAR ALONSO ARAGUÁS: INTÉRPRETES DE INDIAS

Icíar Alonso Araguás z univerzity v Salamance se věnuje tématu prvních tlumočnicků na nově objeveném kontinentě – konkrétně jejich postavení, formování, pracovním podmínkám, odměnám, vlastnostem a také jejich vlivu na vývoj historických událostí.

Jedná se o publikaci velmi přínosnou pro tuto práci, jelikož se z ní dozvídáme velmi detailní definici situace, ve které se první tlumočníci nacházeli. Rovněž jsou představena nejčastěji tlumočená témata a typy problémů, které při tom vznikaly. V neposlední řadě si autor pokládá otázku věrnosti, či zda chápat tlumočnicka jako zrádce. Z různých úhlů pohledu se totiž realita může jevit odlišně.

Do opozice jsou stavěni tlumočníci oficiální a neoficiální, indiánští a evropští, muži a ženy. Dochází ke srovnání postupu Cortése v Mexiku a Pizarra v Peru, pozornost je věnována i

¹ *Recopilación de las Leyes de Indias*

Kolumbovi. Podobně srovnávány jsou zároveň jednotlivé koloniální mocnosti, takže se dozvídáme podobnosti a odlišnosti conquisty v podání Angličanů, Portugalců a Španělů.

Vzhledem k tomu, že šlo o jedinečné setkání dvou naprosto odlišných kultur, zabývá se autorka problematikou pochopení druhého na základě jazyka. Španělské impérium se postupně muselo do celé situace zapojit a začít zavádět zákony na ošetření tlumočnickovy otázky.

1.1.1.5. CARMEN VALERO GARCÉS: *TRADUCTORES E INTÉRPRETES EN LOS PRIMEROS ENCUENTROS COLOMBINOS*

Autorka publikace *Traductores e intérpretes en los primeros encuentros colombinos* působí na univerzitě v Alcalá de Henares a v díle se zabývá potřebou komunikace při prvních setkáních Evropanů s původními obyvateli a tím, jak důležitou zbraní impéria bylo v té době slovo.

Seznamuje čtenáře s etapami v procesu komunikace – od prvních ústních kontaktů, mylné interpretace jednotlivých gest, Pizarrova domnělá nepotřeba tlumočnicků a naproti tomu Cortés a jeho filozofie dobývání, až po příjezd prvních františkánů.

Kontakty s písmem pak posunuly komunikaci na další úroveň, kdy Evropané měli potřebu se povyšovat nad původní kmeny z toho důvodu, že znali písmo.

1.1.1.6. ÓSCAR FERREIRO VÁZQUEZ: *LOS DOMINICOS Y SU MISIÓN EDUCATIVA EN LAS UNIVERSIDADES DEL PERÚ*

Tato publikace profesora překladu a lingvistiky z univerzity ve Vigu, Óscara Ferreira Vázqueze, byla vybrána, aby doplnila námi zpracovávané téma a my tak dostáli svému vytyčenému zaměření na oblast dnešního Peru.

V prvních řádcích čtenáři představuje poměry předkolumbovského impéria, které se rozprostíralo nejen v oblasti dnešního Peru, ale spojovalo území od Panamy až po jižní cíp Chile. V další kapitole představuje vývoj conquisty a postup dobyvatelů Pizarra a Almagra. Plynule přechází ve vytvoření místokrálovství jako kroku k uklidnění země po desetiletích drancování a organizování celé oblasti, a působení dominikánských bratří na jeho území.

Závěr věnuje založení tří univerzit na popud dominikánského řádu a jejich působení v průběhu dějin, případně až do současnosti.

1.1.1.7. JUAN ANTONIO ALBALADEJO-MARTÍNEZ: TRADUCCIÓN ANTROPOLÓGICA DOMINICANA: PEDRO DE CÓRDOBA

Doktor překladu a tlumočení působící na univerzitě v Alicante se v roce 2016 zúčastnil mezinárodního kolokvia k 800. výročí dominikánských aktivit a ve svém příspěvku se věnuje významnému dominikánskému překladateli Pedrovi de Córdoba. Zprostředkovává rovněž náhled do dominikánských postupů a jejich přístupu k evangelizaci indiánů a obecně vztahu k nim.

1.1.2. LATINSKÁ AMERIKA

Protistranou ke španělským autorům by pak měli být autoři z druhého břehu Atlantického oceánu. Jejich historie se však začala psát v době, kdy Španělé již dávno znali písmo a měli vůči nově objeveným kulturám velký vývojový náskok, takže za autory z Pyrenejského ostrova zaostávají. Ze stejných důvodů není k dispozici ani velké množství děl, která by zpracovávala tematiku prvních setkání původních obyvatel s Evropany, a pokud existují, jsou zprostředkována samotnými Španěly, takže o jejich autentičnosti lze mít zcela oprávněné pochybnosti.

1.1.2.1. IVÁN RODRÍGUEZ CHÁVEZ: LOS DOMINICOS Y SU MISIÓN EDUCATIVA EN LAS UNIVERSIDADES DEL PERÚ²

Rektor peruánské Universidad de Ricardo Palma se rovněž zúčastnil dominikánského kolokvia v roce 2016 a ve svém příspěvku se zaměřil na církevní řád dominikánů a jejich činnost na území dnešního Peru. Nejprve představuje předhispánské impérium, které se na tomto území rozprostíralo a následně bylo zasaženo conquistou. Pizarrovo a Almagrovo drancování zemi vyčerpalo, pochopitelně tedy bylo vytvoření místokrálovství vítaným krokem. V průběhu dějin se na tomto území realizovali dominikánští bratři, zakládali univerzity a věnovali se výuce jazyků.

² Východiskem pro tuto publikaci bylo profesorovo vystoupení na kongresu o roli dominikánského řádu, který se uskutečnil v roce 2016 ve Španělsku.

1.1.2.2. MARTHA PULIDO CORREA: LA HISTORIA DE LA TRADUCCIÓN

Kolumbijka Martha Pulido Correa se ve svém příspěvku zabývá multikulturalismem původních obyvatel a jejich pravděpodobným využíváním tlumočnicků. Vytyčuje také jednotlivá období dobývání a s nimi spojené překladatelské aktivity.

1.1.2.3. MIGUEL LEÓN-PORTILLA: LOS FRANCISCANOS VISTOS POR EL HOMBRE NAHUATL

Mexický antropolog, historik a odborník na nahuatlskou kulturu a jazyk ve svém díle zpracovává jedinečná svědectví původních obyvatel o aktivitách františkánů a jejich vnímání františkánského působení na tamějším území. Potvrzuje v nich, že františkáni byli mezi původními obyvateli ve většině případů oblíbení, jelikož se dokázali přizpůsobit tamějšímu lidu a prostředí.

1.1.3. NĚMECKO

1.1.3.1. KLAUS ZIMMERMANN: TRANSLATION FOR COLONIZATION AND CHRISTIANIZATION

Profesor Zimmermann z univerzity v Brémách, odborník na nativní jazyky Mexika, ve své publikaci zpracovává život a dílo Bernardina de Sahagún, františkánského mnicha a prvního antropologa americké indiánské kultury, který sehrál důležitou roli při christianizaci a kolonizaci Nového světa.

Kromě toho byl i překladatelem a teoretikem překladu, přičemž se ve svých dílech věnoval indiánskému chápání světa, zpracovával jejich svědectví, překládal nahuatlské texty a vytvořil třístranný slovník španělština-nahuatl-latina. Sepsal mimo jiné kázání aztéckých mudrců *huehuetlahtolli*, čímž Evropanům zprostředkoval mexické náboženské texty. Při vytváření databáze použil strategii srovnávání paralelních textů, takže se jedná o velmi cenný materiál.

1.1.3.2. JOCHEN PLÖTZ: FELIPILLO ENTRE INCAS

Německý překladatel z univerzity ve Frankfurtu nad Mohanem, Jochen Plötz, zpracovává život oficiálního tlumočnicka přítomného při dobývání incké říše. V první části publikace hodnotí stresové podmínky, ve kterých první tlumočníci pracovali: každé poklidné jednání se mohlo v kterémkoliv okamžiku proměnit v boj o holý život. A v takovýchto podmínkách měli

tlumočníci zprostředkovávat komunikaci, mnohokrát i na vysoké úrovni, jelikož se jednalo o jednání mezi vysoce postavenými hodnostáři.

Následuje druhá část, která čtenáře seznamuje s Felipillem a jeho působením v Pizarrově výpravě, od prvního setkání s Atahualpou, až po zmizení veškerých zmínek o jeho životě (podle některých kronikářů byl popraven za pokus o indiánské povstání).

Autor jmenuje i několik kronikářů a jednotlivá podání dobývání a působení tlumočnicků. Juan de Betanzos, Pedro Cieza de León, Hernando Pizarro, Garcilaso de la Vega a další, většina se shoduje na obtížnosti funkce tlumočnicka a přiznává jim patřičné zásluhy.

1.1.4. OSTATNÍ

Jak lze pozorovat, dobytí Ameriky bylo a je velkým tématem napříč celým světem. Proto není divu, že se mu věnují autoři různých národností a původů. Jedním z nejzvučnějších jmen je pak Tzvetan Todorov, jehož dílo nám bylo velkou inspirací. Největší výhodou „nezainteresovaných“ autorů, tj. autorů, kteří nemají potřebu události obracet ve prospěch jedné či druhé zúčastněné strany, je pochopitelně jejich neutralita a objektivita.

1.1.4.1. TZVETAN TODOROV: DOBYTÍ AMERIKY

Jedním ze zásadních děl co do historických událostí, ze kterých tato práce vychází, je kniha bulharsko-francouzského filozofa Todorova s názvem *Dobytí Ameriky* a podtitulem *Problém druhého*. Ve čtyřech oddílech knihy (Objevit, Dobýt, Mít rád, Poznat) se dozvídáme o dorozumívání i tragických nedorozuměních při setkání dvou naprosto odlišných civilizací. Hlavními protagonisty jsou výrazné postavy latinskoamerické historie, od Kolumba, přes Cortése a Moctezumu nebo Pizarra a Atahualpu, až po španělské šířitele křesťanství.

Conquista definovala identitu novodobého lidstva: mnoho bylo získáno, ale snad ještě mnohem více bylo nenávratně ztraceno. Jediným nesporným přínosem bylo zřejmě ponaučení: Todorov na příkladě dobytí Ameriky ukázal, co se může stát, když se nedaří druhého objevit. Poznání sebe sama se rodí z poznání druhého, znalost historie nám tak umožňuje přemýšlet o sobě a objevovat podobnosti i rozdíly. A jak píše sám autor: „Nepoznáme-li historii, hrozí nám, že ji budeme opakovat, ale známe-li ji, neznamená to, že víme, co je třeba dělat.“

1.1.4.2. JOHN HEMMING: DOBYTÍ ŘÍŠE INKŮ

John Hemming, kanadský odborník na inckou tematiku, čtenáři ve své knize *Dobytí říše Inků* zprostředkovává velmi ucelenou a velmi kompletní historii inckého impéria. Pro naši práci byl velmi důležitý detail objektivity celého podání. Z jeho kanadského původu vyplývá jeho nestrannost, která by přes všechnu snahu mohla chybět u španělských nebo latinskoamerických autorů.

1.1.4.3. GEORGES BASTIN: POR UNA HISTORIA DE LA TRADUCCIÓN EN HISPANOAMÉRICA

Kanadský profesor a autor mnoha spisů zaměřených na první tlumočníky na americkém kontinentě v této konkrétní studii vydané pod záštitou Katolické univerzity v Lovani představuje čtyři etapy historie Latinské Ameriky a následně se věnuje každé z nich podrobněji – od objevení a dobývání, až po boje za nezávislost a současnost států tohoto velmi různorodého kontinentu. V textu se nejednou zmiňuje o funkci prvních tlumočnicků v jednotlivých historických fázích a vývoji výuky jazyků napříč jejími dějinami.

1.1.5. MUTATIS MUTANDIS

Mutatis Mutandis je online časopis, který vytvořila Universidad de Antioquia z kolumbijského Medellín v roce 2008. Jeho hlavním cílem je šířit články spojené s překladatelskou činností – kritiky, teorie, historie, filozofie, překlady nebo informace o překladatelských událostech.

Číslo 6 z roku 2013 pak bylo celé věnováno roli překladatele a tlumočníka v kulturních a obecných dějinách Jižní Ameriky. Při vytváření této práce jsme se inspirovali několika články z tohoto vydání, jejichž autory byli např. Serrano Coronado, Ferreiro Vázquez nebo Dos Santos a Alvarado.

1.1.5.1. ÓSCAR FERREIRO VÁZQUEZ: EL DESTINO DEL TAHUANTINSUYO EN MANOS DE UN INTÉRPRETE

Již výše zmiňovaný autor z univerzity ve Vigu přispěl i do speciálního vydání časopisu *Mutatis Mutandis* s tématem věnovaným inckému impériu a jeho zániku. Zmiňuje roli nejen Pizarrova, ale především se zaměřuje na aktivitu jeho tlumočníka Felipilla.

1.1.5.2. TOMÁS SERRANO CORONADO: EL SILENCIO DEL TRADUCTOR

Profesor z mexické Autonomní univerzity se v úvodu svého příspěvku zmiňuje o osudu Malinche, zřejmě nejemblematičtější postavy mexických dějin, na čemž se shodují s Georgesem Bastinem, jejíž odkaz se zachoval i v současné španělštině.

Dále ve svém díle se věnuje jiné významné osobnosti mexických dějin, Bernardinovi de Sahagún, překladateli, který vytvářel dějiny, identitu, kulturu a lid. Představuje jeho život a dílo, jeho překladatelskou činnost a přístup k výuce jazyků.

1.1.5.3. FRANCISCA EUGENIA DOS SANTOS + ESTEBAN ALVARADO: "LENGUA E IDENTIDAD": LA TRADUCCIÓN LITERARIA Y EL COMPROMISO ÉTICO DEL TRADUCTOR

Autoři z univerzity v Chile pojmají obecněji funkci jazyka, překladu a komunikace jako mezikulturní aktivity, výměny zkušeností a prostředků k utváření „toho druhého“. Podle nich si díky překladu můžeme utvářet představy o různých světech, které sami neznáme, čímž dávají překladateli jistou moc.

Překlad pak definuje celou kulturu, překladatel komunikuje se čtenářem a čtenář dává jeho slovům finální význam. Díky překladateli pak lze oživit originál v konceptu jeho původního jazyka, jelikož vytváří zdánlivou „kopii“ originálu v cílovém jazyce.

Autoři definují mimo jiné i vztah mezi originálem a překladem a nepřeložitelnost některých částí textu. Překladatel pak v textu spojuje známé a neznámé a tím reflektuje rozdíly v lidstvu. V neposlední řadě vysvětlují nemožnost existence perfektního překladu a nutnost vytváření stále nových překladů v různých epochách.

1.1.5. OBECNÁ ROVINA

Vzhledem k tomu, že tlumočení je akt ústní, nezanechává po sobě žádné důkazy, ze kterých by historikové mohli vyjít. Z toho důvodu se v případě teorií o prvních setkáních kultury evropské a původních amerických rekonstruuje v podstatě z kronik, jejichž podání však může být zkreslené, je tedy důležité mít se na pozoru, kdo je jejím autorem a za jakých podmínek byla sepsána.

Většina záznamů od obou stran této kulturní výměny se však shoduje na míře důležitosti, kterou prvním tlumočnickům a kulturním zprostředkovatelům v jedné osobě přiřkli. Není

pochyb, že bez nich by první kontakty mezi oběma kulturami nebyly úspěšné, těžké je to však dokázat. O jejich důležitosti svědčí i dobové malby vykreslující důležité události jako např. setkání Cortése s Moctezumou, kde lze najít právě i osobu tlumočnice Malintzin. I skutečnost, že je na ně dodnes pohlíženo jako na zrádce, dokazuje, že si svou roli v historii jednoznačně vydobyli.

Církevní řády své aktivity dokumentovaly v církevních kronikách, které jsou důležitým zdrojem informací nejen o původních kulturách, ale i např. o vztazích, které na novém kontinentě panovaly, nebo o jazykových problémech, které musely vyřešit. Díky nim jsme také schopni z velké části původní jazyky rekonstruovat a porovnat myšlení nativních obyvatel s tím evropským. Otázkou zůstává, jakým způsobem nahlížet na jejich vývoj, a zda je lze považovat za zaostalé v porovnání s evropskými kulturami 15. a 16. století.

Objevení Ameriky a následná setkání obou kultur bylo událostí zcela jedinečnou. Není tedy divu, že si obě zúčastněné strany chtěly (a chtějí) zdůvodnit jednotlivé události a zrekonstruovat některé kroky, aby pochopily vlastní minulost. Jak ve Španělsku, tak v Latinské Americe tedy existuje poměrně velké množství prací a studií pojednávajících o tomto tématu. Zájem se postupně rozšířil do translatologických a lingvistických kruhů po celém světě a autoři z nezúčastněných zemí měli potřebu přispět k tématu svým úhlem pohledu.

1.2. V ČECHÁCH

1.2.1. HISTORICKÉ ZPRACOVÁNÍ

Jak uvádí Polišenský (in Hemming, 1970, s. 437–443), objev Ameriky a jeho civilizací bylo téma vždy velmi zajímavým jak pro autory, tak pro čtenáře. V Českých zemích se o tomto tématu začalo psát už po roce 1508, kdy Mikuláš Bakalář vydal svůj *Spis*. Následovala *Kozmografie česká*, datovaná do roku 1554, s kapitolou „O nových ostrovích, kterak, kdy a skrz koho nalezené jsou“ od Zikmunda z Púchova. Čeští autoři i čtenáři se odjakživa přikláněli na stranu původních obyvatel, což se zachovalo ve větší či menší míře i dodnes. Svědčí o tom například název kapitoly „Hišpánové se k obyvatelům ostrovů nenáležitě zachovali“ nebo pak ještě o krok pokročilejší přímá obrana indiánů, kterou najdeme v rukopise překladu *Historie o plavení se do Ameriky, kteráž i Brasilia slove* od Francouze Jana de Léry.

Není přitom nic zvláštního, že se čeští autoři věnovali conquistě poměrně intenzivně, vzhledem k tomu, že český a uherský král Ferdinand I. byl vychováván v Kastilii jako don Fernando. Ten byl následně i v listovním kontaktu se samotným Cortésem, o čemž svědčí důkazy v rakouské Národní knihovně, Muzeu dějin umění a Muzeu přírodních věd. Svému synovi Maxmiliánovi připravil podobný osud – poslal ho na studia do Španělska, odkud si nakonec přivezl i manželku, císařovnu Marii. Španělské kořeny jsou propleteny i s rody Pernštejnů, Rožmberků, Lobkoviců a moravských Dietrichsteinů.

V českých knihovnách tedy lze najít prakticky vše, co o conquistě bylo napsáno a vydáno. O toto téma se zajímalo velké množství autorů, jak můžeme pozorovat v bývalých a rodových knihovnách v Olomouci, Českém Krumlově, v lobkovické knihovně v Praze atd. Velmi horlivě se sbírání zpráv o novém světě zabýval například i Jan Ámos Komenský, který se silně stavěl proti působení dobyvatelů v Novém světě, jak se lze dočíst v druhém díle jeho *Truchlivého* z roku 1624.

1.2.2. SOUČASNOST

O conquistě jako takové už bylo napsáno snad vše, dílčím tématem role prvních jazykových (a zároveň kulturních) zprostředkovatelů se však v českém prostředí zabývá málokdo. Ostatně jak zmiňuje Vavroušová, až do vydání její publikace *Překlad a tlumočení jako most mezi kulturami* (2015) u nás neexistovala monografie, která by podávala obrázek o iberoamerické translatologii jako takové.

Petra Vavroušová ve svých publikacích *Sedm tváří translatologie* (2013) a *Překlad a tlumočení jako most mezi kulturami* (2015) zdůrazňuje důležitost obou disciplín při utváření národní identity. Tlumočníci i překladatelů měli velmi důležitou roli nejen v historickém vývoji, ale jejich odkaz sahá až do současnosti, jak můžeme dokázat v případě Cortésovy tlumočnice Malitzin nebo peruánského překladatele Inky Garcilasy de la Vega.³ Přesto je v latinskoamerické kultuře věnována pozornost spíše jednotlivým zemím nebo konkrétním postavám, ale ne „translatologickému dědictví“ jako takovému.

Česká díla o dějinách překladu a tlumočení v Latinské Americe se tedy odkazují na nemnoho publikací, například v Argentině se tématem zabývá Patricia Wilson nebo v Peru Ricardo Silva-Esteban. V Mexiku pak vznikla publikace *De oficio traductor*, která vychází

³ Vega a Pulido, in Vavroušová, 2015, s. 26

z rozhovorů s významnými překladateli a translatology a tím se podobá českému projektu Ústavu translatologie *Slovo za slovem*, vedenému dr. Stanislavem Rubášem. Zmínku si zaslouží jistě i projekt vedený Georgesem Bastinem s názvem HISTAL, tedy *Historia de la traducción en América Latina*, internetový portál věnovaný dějinám překladu.

Vzhledem k tomu, jak specifickou roli sehrál překlad a tlumočení v Latinské Americe, nelze tuto problematiku obcházet. Jak už napovídá samotný titul práce Petry Vavroušové (2015), překlad a tlumočení konkrétně v latinskoamerickém kontextu představoval most mezi kulturami a možnost vyjádřit vlastní identitu. Tamější mnohokulturnost pak vnáší nové pojmy do translatologie v mezinárodním měřítku, a tedy i u nás.

2. TLUMOČNÍCI A PŘEKLADATELÉ V PRŮBĚHU HISTORIE

2.1. PRVNÍ KONTAKT

Už Todorov ve své publikaci *Dobytí Ameriky* (1996, s. 12) označil objevení Ameriky a setkání Španělů s indiány za nejúžasnější setkání ze všech, a to z jednoho prostého důvodu: pocit naprosté cizosti. Ani v současnosti nelze podobnost najít například v cestování na Měsíc, případně na Mars, jelikož na Měsíci ani na Marsu nejsou lidé, se kterými by se novodobí dobyvatelé mohli setkat. Rok 1492 tedy označuje za milník, za začátek moderní epochy. Od roku 1492 se začínají psát dějiny světa kompletního, poznaného, dokončeného.

Mezi autory, kteří se nad rysy tohoto prvotního setkání zamýšlí, je například Carmen Valero Garcés. Uvádí (s. 61–62), že se dobyvatelé setkali s naprosto odlišnými kulturami, než byla kterákoliv do té doby poznaná. A vzhledem k tomu, že měli potřebu s nativními obyvateli komunikovat, ale zatím k tomu neměli klíč, první setkání proběhla prostřednictvím symbolů, znaků a gest. Zároveň uvažuje o významném postavení prvních tlumočnicků – bylo jich potřeba k vlastní komunikaci, ale zároveň představovali silnou zbraň, ačkoliv mnohdy dvousečnou.

Georges Bastin (2003, s. 194) dělí dějiny Latinské Ameriky do čtyř období, přičemž etapy 1 a 3 jsou pro vývoj překladu a tlumočení nejdůležitější:

- 1) objevení a dobývání (1492–1521/33)
- 2) kolonizování (16. – 18. století)
- 3) období před osamostatněním a emancipace (18. – polovina 19. století)
- 4) republika

Pokud se blíže podíváme na jednotlivé etapy:

- 1) První fáze latinskoamerických dějin se začala psát po pádu aztéckého vládce Montezumy a inckého panovníka Atahualpy. Když Kolumbus objevil Ameriku, existovalo na jejím území zhruba 133 rozvětvených rodin, které dohromady mluvily přibližně tisícovkou jazyků, počínaje nahuatlem nebo mayštinou, přes tupí-guaraní a aymarštinu, až po kečuánštinu nebo araukánštinu. Potřeba tlumočnicků, kteří by zprostředkovali komunikaci mezi původními kmeny a dobyvateli, byla velická.

Hlavním cílem dobyvatelů byla christianizace indiánů, kdy postupně měli přijmout křesťanství jako své jediné náboženství. Sami učitelé (především misionáři a příslušníci

bratrských řádů) se místo výuky španělštiny často sami uchýlovali ke studiu nativních jazyků, což v mnoha případech vedlo ke sklonům vykládat evangelium v některém z těchto jazyků namísto španělštiny. To však Koruna neviděla ráda, takže následně v roce 1770 prohlásila původní jazyky za ilegální. Měly být zachovány pro kontakt s původními obyvateli, ale veškeré dokumenty a spisy byly sepisovány výhradně ve španělštině či latině.

Již na první výpravu si s sebou Kolumbus vzal dva tlumočníky: Rodriga de Jérez a Luise de Torres. Z dalších výprav pak do Španělska kromě zlata vozil i zajaté indiány, kteří měli být ve Španělsku připraveni pro povolání tlumočníka. Tomuto tématu bude věnováno více pozornosti dále.

Výraznou osobou v dobývání aztéckého impéria byl bezpochyby Jerónimo de Aguilar. Přežil ztroskotání lodi a byl unesen kmenem Mayů. Při jedné z výprav ho pak ze zajetí vysvobodil Hernán Cortés, čímž si zajistil jeho věrnost. Díky spolupráci Jerónima, proslulé Malintzin a Orteguity pak mohl komunikovat s původními obyvateli, což mu přineslo nemalá vítězství.

2) Velké množství jazyků, které na území Latinské Ameriky existovalo v období kolonizace, představovalo komplikaci pro její průběh. Z toho důvodu se klerici zasadili o rozšíření těch nejdůležitějších z nich, což vedlo k doposud nevídanému rozkvětu jazyků nahuatl nebo kečuánštiny. Až do konce koloniálního období však zájem o nativní jazyky nebyl velký, kvůli čemuž došlo ke ztrátě mnoha důležitých děl. Již v tomto období se ale začíná rozvíjet snaha o stanovení pozice tlumočníka ve společnosti a zároveň vymezit jeho pole působnosti. Jedním z takových dokumentů je *Recopilación de leyes de los reynos de Las Indias*, které například stanovují, že tlumočníci nesmějí přijímat žádné dary za své služby. Takových dokumentů postupně přibývalo a postupně byly zpracovány oblasti jako odměny pro tlumočníky, jejich pracovní doba atp. *Tesoro de la lengua castellana* pak ještě dodává, že každý správný tlumočník by měl mít „cristianidad y bondad“, tedy že by měl být takzvaným dobrým křesťanem.

Otázkou zůstává, zda se nejednalo o zásahy inkvizice, která v té době působila a kontrolovala, případně zakazovala jednotlivé knihy a texty o Novém světě. Schvalovány byly především texty naučné a náboženské, které byly následně překládány, čímž se španělština rozšiřovala do celého světa. V roce 1529 však došlo k zřejmě největšímu zločinu proti překladu obecně, kdy františkánský kněz Diego de Landa nechal spálit

mayské kodexy kvůli obavám, že by mohly zpomalit proces christianizace. Překladatelsky velmi aktivní pak byl jezuitský řád, zvláště v období zavedení knihtisku, nicméně po jejich vyhnání z místa působnosti tato činnost zanikla. Díky velmi cenným překladům Bernardina de Sahagún nebo Diega de Durán lze do značné míry rekonstruovat jihoamerickou historii.

3) V období před osamostatněním došlo k rozkvětu překladu, především z francouzštiny, angličtiny, italštiny a němčiny. Zároveň se kladl důraz na jazyk a jeho čistotu, překládaly se hlavně texty filozofické a divadelní. Na literárních setkáních si následně autoři a překladatelé mohli vyměňovat znalosti a zkušenosti. Mezi významné osobnosti tohoto období patří José Martí nebo Andrés Bello.

4) A na závěr v období konstituování republiky se kladl důraz především na politické záležitosti, takže překlad byl odsunut do pozadí. Přesto měl zásadní vliv na vlastní formování států.

Od roku 1945 jsou zakládány vysoké školy se zaměřením na přípravu tlumočnicků, první škola pro překladatele byla založena v Mexiku.

2.1.1. VŠUDYPŘÍTOMNÉ NÁSILÍ

Objevení Ameriky a její kolonizování zcela ovlivnilo tamější obyvatelstvo a jejich kultury změnilo jednou provždy. Dodnes lze vidět stopy po kolonizaci od dnešní Kanady až po jižní cíp Chile, v jazyce, v zemi, lidech i kulturách. Dobývání bylo sice obdobím interakce, ale velmi asymetrické.

I překlad je spojován s kulturním násilím, kdy však viníky nejsou jen tlumočníci, ale i misionáři, antropologové a další, kdo se podíleli na překladu textů, které nakonec přispěly k vytvoření obrázku o tehdejším světě, jelikož často docházelo k manipulaci se skutečností.

Dvě jména jsou neodmyslitelně spjata s překladem a násilím při prvních kontaktech obou kultur: Malinche a Bartolomé de Las Casas. Doña Marina jako symbol španělského násilí na ženách, ale zároveň zrádce vlastního lidu (Arrojo in Valdeón, 2014, s. 3) a bratr Bartolomé jako první kritik činů svých spoluobčanů⁴, což ostatní velmocí následně použily proti Španělsku prostřednictvím tzv. černé legendy.

⁴ v díle *Brevísima historia de la destrucción de las Indias*

2.2. PRVNÍ TLUMOČNÍCI

Jak uvádí Alonso Araguás (2005, s. 129), většinu informací, které dnes máme o prvních tlumočnících z Nového světa, pochází z dopisů, kronik a spisů. Častokrát však autoři kronik roli tlumočníků a jejich činnost při dobývání a následném kolonizování zlehčují. Například Cortés, přestože si byl jako jeden z mála vědom potřeby tlumočníků u svých výprav, se o nich ve svých spisech zmiňuje jen velmi zřídka, a to dokonce i o své oblíbenkyni Marině. Dělal to zřejmě z důvodu, aby ve vyprávění nezastínil důležité postavení sebe samého. Nezaupati kronikáři (např. Bernal Díaz de Castillo) na druhou stranu působení tlumočníků vykreslili velmi barvitě.

V jiných kronikách se tlumočník objevuje téměř vždy na pozadí jazykových situací, případně stojí po boku hlavních protagonistů a má vytyčen svůj vlastní prostor v dialogu, například ve velkém množství kronik sepsaných původními obyvateli, a především pak v případech tlumočnice Mariny. Obě zúčastněné strany vnímaly komunikaci jinak a nahlížely na ni z jiného úhlu pohledu a podle toho následně celou situaci zpracovávaly.

Nutno poznamenat, že tehdejší podmínky pro zprostředkování komunikace se zcela lišily od těch dnešních. Nejen jazyky, ale i kultury byly naprosto neznámé, ale přesto existovala snaha se dorozumět. Jazyků navíc v té době na území, které je předmětem této práce, bylo nespočet a první komunikace tedy musela probíhat pomocí gest a symbolů.

Zčásti bylo možné se navzájem dorozumět za asistence tzv. monolingvních tlumočníků, tedy těch, kteří mluvili pouze jedním z potřebných jazyků, ale měli jisté lingvistické schopnosti, které jim měly umožnit vyvozovat lingvistické závěry z probíhající konverzace. Mnohokrát ale nebyly jejich odhady správné a docházelo k nespočtu nedorozumění. Bohužel zřejmě až do příjezdu Hernána Cortése do Veracruzů v roce 1519 nebyli „opravdoví“ tlumočníci k dispozici.

Podle Todorova (1996, s. 118–148) začala Cortésovým vyložením na Yucatánu nová etapa mezikulturní komunikace: společnost se začala více zajímat o jazyky a přinejmenším už jsme svědky existence tlumočníků, kteří ovládají své pracovní jazyky. Někteří se je naučili soužitím s nově objevenými kulturami, čímž se mohli seznámit s jejich zvyky a gesty. Alonso Araguás (2005, s. 107) dodává, že nové jazyky začínaly být srozumitelné zhruba po dvou generacích od objevení.

2.2.1. LAIČTÍ TLUMOČNÍCI

U prvních kontaktů asistovali tlumočníci laičtí, jejichž hlavním úkolem původně nebylo zprostředkovávat komunikaci mezi dvěma naprosto odlišnými kulturami. Z toho důvodu měli s plněním úkolu značné obtíže a v úplných začátcích mnohdy ani neovládali jazyky, ze kterých tlumočili. Misionáři brzy pochopili, že jejich primárním cílem je začít shánět tlumočníky.

Na pozici tlumočníka se hlásili Evropané – někteří dobrovolně, když se naučili některý z původních jazyků, jiní byli dosazeni na žádost velitele výpravy (to byl případ Jerónima de Aguilar poté, co byl výpravou vysvobozen ze zajetí jednoho z nativních kmenů).

Tlumočníci pocházeli z různých společenských vrstev, byli mezi nimi kněží, právníci nebo úředníci, ale i žoldáci nebo vojáci. Odhaduje se, že z celkového počtu byla gramotná zhruba pětina. Byly známy i případy dezerce vojáků z výprav, kteří se poté, co žili jistou dobu u některého z kmenů, věnovali tlumočení.

V několika případech se dobrovolně nabídli účastníci lodních výprav, představovali však minimum případů, jelikož dobyvatelé od prvních výprav zavedli praktiku zajímání divochů ve snaze připravit je pro funkci jazykového a kulturního zprostředkovatele. Někteří funkci vykonávali hodiny nebo dny, jiní měsíce až roky, a někteří z nich se následně profesi začali věnovat naplno.

Přirozený nárůst počtu tlumočnicků působila i ztroskotání lodí u břehů nového kontinentu. Účastníci neštěstí museli následně soužít s indiány a přizpůsobit se jejich kultuře, někteří dokonce naprosto zavrhlí svou původní kulturu a při následném setkání s ní se postavili proti svým bývalým soukmenovcům.⁵ Jiní byli osvobozeni a stali se tlumočníky, protože pro Španěly představovali důležitý zdroj informací o dané kultuře.⁶

2.2.1.1. ZAJATÍ INDIÁNI

Jak Španělé, tak Portugalci zvolili cestu násilného zajímání původních obyvatel, z nichž některé následně využívali jako *lenguas* – jazykové a zároveň kulturní zprostředkovatele. Mezi ostatními otroky měli výsadní postavení, ale i přesto se španělská královna Isabela opakovaně stavěla proti násilnému zajímání původních obyvatel.

⁵ Což byl případ například Gonzala Guerrera.

⁶ Jerónimo de Aguilar byl roky držen v zajetí mayského kmene.

Ve většině případů se jednalo o muže či chlapce, ženy byly zajímány spíše výjimečně a zároveň s jiným úmyslem. S výpravou pobývali spíše kratší dobu, takže se jim ve většině případů nedostalo ani jména. Ne vždy však bylo nutné indiány násilně unášet, někteří byli získáni na základě mírumilovných vyjednávání za účasti jiného indiána-tlumočníka, případně byli vychováni samotnými mnichy.

Jak jsme již uvedli, funkce tlumočníka byla ve svých počátcích ryze mužskou záležitostí. Nicméně existuje i několik případů žen, které vykonávaly tuto funkci poté, co byly například darovány některému z dobyvatelů.⁷ Jejich primární funkcí však nemělo být tlumočení. Jediné tlumočnice, které stály u zrodu osoby tlumočníka jako takového, jsou doña Marina v Cortésově družině, o níž bude řeč později, doña María, která sloužila Las Casasovi v Cumaná, a indiánka Isabel, pozdější žena Alonsa de Ojeda.

Dalším případem byli rodiče, kteří vložili svého potomka do církevní školy, aby se tam naučil nejen náboženství, ale i jazyku. Jedním takovým byl například Alonso de Molina, dítě španělských rodičů, které vyrůstalo ve společnosti dětí mluvících jazykem nahuatl.

Původní obyvatelé se španělsky učili všude, kde jim to bylo umožněno. To se následně odráželo na kvalitě jejich projevu, jelikož leckdy indiánské otroky ve volných chvílích učili muži z posádky na lodi, jejichž španělština nebyla nijak kultivovaná, navíc zhruba jen 20 % z nich bylo gramotných. Častokrát museli indiáni tlumočit, aniž jim bylo umožněno zvyknout si na nové podmínky, na novou kulturu, na nový jazyk. Snahou dobyvatelů bylo vzniklou situaci vyřešit co nejrychleji, což bylo ve výsledku kontraproduktivní, jelikož často byla kvalita obětována okamžitosti.

Míšenci byli klíčovou postavou kulturní výměny ve všech tehdejších jihoamerických místokrálovstvích, jelikož byli zvyklí pohybovat se mezi dvěma kulturami, překračovat mentální hranice a zprostředkovávat komunikaci při obchodních, politických nebo administrativních jednáních. Nejvýznamnějšího postavení se jim postupem času dostalo na území dnešního Peru, kde se účastnili například předlouhých soudních jednání nebo tzv. *visitas*, náboženských inspekcí.

⁷ Často se jednalo o dcery panovníků nebo významně postavených představitelů. Jejich darováním chtěli zajistit dobré vztahy s druhou stranou, případně vyjádřit úctu.

2.2.1.2. KNĚŽÍ

Nouzovým řešením nedostatku tlumočnicků byli i samotní kněží. Ti se rádi učili cizí jazyky za účelem být schopni co nejlépe a nejefektivněji vykládat evangelium indiánskému obyvatelstvu. Teoreticky měli vyšší vzdělání a tím pádem i kapacitu učit se o cizích kulturách, a díky tomu měli potenciál být dobrými zprostředkovateli kulturních a jazykových skutečností. Této problematice bude dále věnován jeden oddíl naší práce.

2.2.2. OFICIÁLNÍ TLUMOČNÍCI

Kromě dobrovolných a nedobrovolných tlumočnicků byl v pozdějších fázích dobývání zaveden post oficiálního tlumočnicka jmenovaného Korunou. Svou funkci vykonávali zcela dobrovolně, a to především pro novou společenskou vrstvu, která se v Jižní Americe začínala vytvářet – vládci, soudci, královští úředníci atp.

Jedinou známou výjimkou v prvopočátku tlumočení byl Luis de Torres, Žid, který žil ve Španělsku. Patnácté století však pro Židy ve Španělsku nebylo nijak příznivým obdobím, postupně byli vytlačováni z celého území, a proto byl velmi strategický krok nechat se jmenovat oficiálním tlumočnickem a de facto „prchnout“ s první Kolumbovou výpravou. Linguou francou tehdejšího světa byla latina a arabština, proto se uvažovalo, že jeho znalost těchto jazyků by mohla být užitečná, jelikož Kolumbus předpokládal, že dopluje do jiné části světa, než kde nakonec opravdu skončil.

Od roku 1520 se ale pozice oficiálního tlumočnicka stávala čím dál běžnější, a dokonce v Granadských předpisech⁸ z roku 1526 je stanoveno, že na každé výpravě do Ameriky má být přítomen alespoň jeden oficiální tlumočnick.

2.3. SPOLEČENSKÉ POSTAVENÍ, ODMĚNY, ZÁKONY

Jak je zřejmé, motivace pro studium původních jazyků byla různá: někteří si chtěli zlepšit společenské postavení, jiní byli přinuceni okolnostmi (zajatci) nebo šlo o pouhé dorozumění s původními obyvateli (především v případě kněží). Jedním z největších motivací podle Alonsa Araguásové (2005, s. 75) bylo ale lepší společenské postavení. Jaké ale bylo?

⁸ *Las ordenanzas de Granada*

V první řadě je nutné si ujasnit, co se tlumočilo:⁹

- 1) logistické záležitosti: při shánění vody a obživy, informace o geografii nebo doporučených cestách;
- 2) vojenské strategie: jednání o aliancích proti společným nepřátelům, plánování obrany a útoku;
- 3) sociopolitické otázky: *rendimiento* – výzva k podvolení se [španělskému panovníkovi], uznání nových autorit, jednání o daních;
- 4) náboženské otázky: uznání křesťanských hodnot a boha, jednání o indiánských zvycích (proč chodí nazí, proč se navzájem pojídají nebo proč jsou homosexuální), učení křesťanských modliteb.

Jednalo se o tlumočení konsektivní, krátké v případě rozhovorů a obchodních jednání s kasiky, emisary nebo ambasadory, dlouhé bez notace naopak při formálních projevech, kdy se například dobyvatelé zmocňovali nového území nebo projevy mayských stařešinů po zhlédnutí křesťanské ceremonie atp.

V některých situacích nebylo třeba hlubší znalosti jazyka než základních zvuků a gest, například při zajišťování pitné vody či potravy; na druhou stranu existovaly situace, kdy byl tlumočnický nepostradatelný. Byl tedy velmi důležitou postavou při veškeré snaze komunikovat s původními obyvateli a mohl se dostat do vyšší společenské sféry nebo k důležitým obchodům.

2.3.1. PROFIL TLUMOČNÍKA

Středověkým předchůdcem novosvětských tlumočnicků byli muslimští *alfaques* (osvoboditelé zajatců) a *trujamáni* (mediátoři mezi křesťany a muslimy ve Španělsku 12. – 13. století). Do Španělska se dostali na popud Alfonse X. Moudrého a odtud se následně šířili do Jižní Ameriky. Mezi jejich vlastnosti měla patřit jazyková vybavenost, věrohodnost, neziskuchtivost, objektivita a schopnost udržet tlumočnické tajemství. Na oplátku pak bylo jejich jmění chráněno státem, když se museli vzdálit od svého bydliště na delší dobu, nebo záruka dědičnosti funkce z otce na syna.

⁹ podle Alonsa Araguásové, 2005, s. 123–125

Požadované vlastnosti tlumočníka byly následující:¹⁰

- 1) věrnost řečníkovi – nejvíce kontroverzní požadavek: obě komunikující strany pocházely ze zcela odlišných kultur, které jim navzájem nebyly známy. Proti tlumočnickovi také mnohdy stál nedostatek znalostí, ať už jazykových či kulturních, případně nedostatečná neutralita. Jazyková neznalost v úplných počátcích kolidovala se snahou tlumočníka být věrný řečníkovi. Na druhou stranu to nemohl nikdo posoudit, jelikož bylo jen velmi málo lidí, kteří by ovládali oba jazyky, takže nezbývalo než tlumočnickovi věřit. To však rovněž nebylo jednoduché, pokud vezmeme v potaz jejich snadnou úplatnost na počátku mezikulturní a mezijazykové výměny.
- 2) počestnost: nebylo málo případů dezerce tlumočnicků (především z řad zajatých indiánů), kteří se následně postavili proti svým původním nadřízeným. Vztah mezi tlumočnickem a pány byl postaven na důvěře, již bylo těžké dosáhnout kvůli násilí používanému k získání indiánů. Jiná koloniální velmoc, Portugalsko, si postupně uvědomilo, že tento způsob získávání tlumočnicků je spíše kontraproduktivní, a proto od něj postupně upustili.
- 3) neutralita: další z nesnadno splnitelných požadavků, jelikož vztah k některé ze zúčastněných stran nebo tématu nebyl vždy objektivní. Zároveň bylo zpočátku hlavní motivací téměř každého tlumočníka nahromadit co největší bohatství, což k neobjektivitě vybízelo.
- 4) udržení tlumočnického tajemství: souvisí s předchozími dvěma body. Polemiky se vedly ohledně tlumočnicků misionářů – otázkou zůstávalo, jak postupovat v případě zpovědního tajemství. Jiným nebezpečným příkladem pak bylo plánování vojenských strategií, kdy hrozilo, že potenciálně zběhlý tlumočnick ji vyradí nepřátelské straně, jako lze pozorovat na příkladu Felipilla a jeho role při vyjednávání Cortése s inkým vládcem Atahualpou (i tomuto tématu bude věnována pozornost dále).

2.3.2. SPOLEČENSKÝ STATUS

Postavení každého tlumočníka se odvíjelo od společenské vrstvy, ze které pocházel, v jakých podmínkách pracoval, na čí straně stál, kdo se ho ujal, jaký k němu měl vztah atd. Ocenění se častokrát, a především v počátcích, dočkal jen v podobě zmínky v kronice, a mnohdy i tam

¹⁰ Alonso Araguás (2005, s. 200–205)

byli opomíjeni. Původní obyvatelé-tlumočníci například dostávali odměny za *visitas*, náboženské inspekce s cílem vymýtit pohanské modloslužebnictví, které z tlumočnicků dělaly zároveň kolaboranty Španělů. Neblahá finanční situace tlumočnicků se v Mezoamerice postupně zlepšovala, především od chvíle, kdy se doña Marina stala Cortésovou konkubínou a dala mu syna.¹¹ Tlumočníci pak stejně jako dobyvatelé dostávali za své služby *encomiendu* nebo indiánskou ženu, která představovala dohodu mezi dobyvateli a indiánskými elitami.

Oficiální trh s tlumočnickými neexistoval, navíc tlumočníci tehdy vykonávali rozličné funkce a tlumočení jako takovému se věnovali, jen když bylo potřeba. Kromě Mariny ani nemohli sami činit žádná rozhodnutí.

Postavení tlumočnice Malintzin bylo ve všech ohledech mimořádné. Vzhledem k jejímu důležitému postavení ještě před tím, než se jako darovaná otrokyně dostala ke Cortésovi, byla i v jeho družině velmi vážená. Cortésovi v pokročilejší fázi dobývání porodila syna, ten obdržel příjmení po otci a byl poslán na studia do Španělska. Marina pak byla provdána za jednoho z nejlepších Cortésových vojáků a po skončení výprav o ně bylo finančně postaráno ve formě daru několika *encomiend*.¹²

Nejlepšímu postavení se těšili tlumočníci na území dnešního Peru. Jejich situace byla natolik dobrá, až to budilo podezření u samotných dobyvatelů a ostatních indiánů o jejich věrohodnosti. Kněží dokonce namítali, že i oni umějí jazyky, a že tedy také mohou vykonávat tuto funkci.

2.3.3. POSTAVENÍ KORUNY

2.3.3.1. POLITIKA MEZIKULTURNÍ VÝMĚNY

Otázka neexistence tlumočnicků při dobývání nového kontinentu byla v seznamu problémů, které Koruna řešila, poměrně upozaděna, jelikož si neuvědomovali, že čím více peněz a úsilí budou investovat do zlepšení komunikace mezi oběma kulturami, tím větší z toho plyne zisk.

¹¹ Takovéto praktiky byly zcela běžné, vzhledem k tomu, že si tím indiánské ženy zlepšovaly postavení ve společnosti a zároveň si zajišťovaly ochranu před znásilněním z některé z obou stran. Takováto manželství pak dávala vzniknout nové generaci kvalitních tlumočnicků. (Valdeón, 2014, s. 65)

¹² „*Encomienda* byl právní institut založený na tom, že půda v Novém světě byla přidělována jednotlivým pánům spolu s Indiány, kteří ji osídlovali.“ (Voreková, 2011, s. 27)

Neexistovala jednotná politika a přístup k této problematice, což bylo v té době poměrně kontraproduktivní. Obecně platilo, že poražený [nativní obyvatelé] se učil jazyk přemohitele [španělští dobyvatelé – španělština].

Jak už bylo poznamenáno výše, španělská královna Isabela se zásadně stavěla proti unášení příslušníků nativních kultur. Tato praktika se rozmohla od samého začátku kolonizování v 15. století. Náhodní indiáni byli uneseni, vytrženi ze své kultury, aby byli následně převezeni do Španělska, kde se měli naučit jazyk, aby mohli sloužit jako *lenguas* – jazykové. Ve Španělsku byli odděleni i od sebe navzájem, aby se snížilo riziko, že mezi sebou budou komunikovat svými nativními jazyky a tím ztížit učení.

Postupem času však tyto „zásilky“ indiánů do Španělska nabraly na intenzitě, kdy na jedné lodi cestovalo až 500 indiánů. Ve Španělsku se pak jen minimum z nich dostalo do škol, kde se mělo následně učit jazyk. Zhruba pětina z nich zahynula již během plavby, ve Španělsku se také rozmohl obchod s indiánskými otroky, jejichž majitelé je nechtěli uvolnit a propustit zpět na nový kontinent. Do Ameriky, kde měli pomáhat s christianizací svých soukmenovců, se jich tedy jako tlumočnicků vracelo jen velmi malé množství, někteří zůstali žít ve Španělsku a postupně zapomněli své mateřské jazyky.

Na počátku 16. století pak Kolumbus poslal několik indiánů i samotnému královskému páru, z čehož se Isabela zhrozila a tyto praktiky nařídila zakázat. Z Nového světa se tedy následně vozila jen hrstka indiánů vybraných pro studium jazyka, zbytek byl osvobozen z otroctví a část poslána zpět do Ameriky. Postupně se přistoupilo k výuce španělštiny přímo v Americe, jelikož to bylo rychlejší a především levnější. O jejich výchovu se ve většině případů staraly církevní řády, o čemž bude řeč dále.

2.3.3.2. PŘEDPISY, NAŘÍZENÍ, ZÁKONY

Institucionalizace tlumočnicků v Novém světě se začíná až roku 1529, do té doby se o tuto problematiku nikdo nezajímal. V roce 1526 byla vydána Nařízení z Granady¹³, v nichž se začíná regulovat funkce tlumočnicka – jeho vystupování při jednáních (např. že museli být přítomni u předčítání *Requerimienta*¹⁴) nebo jak se k němu chovat. V roce 1527 byla ve

¹³ *Leyes ordenanzas de Granada*

¹⁴ Dokument, který stanovoval „převzetí vlastnictví nově objevených zemí doprovázené uznáním vazalství ze strany tamních obyvatel, kterýmž proto bylo nezbytné sdělit novou víru a žádat, aby uznali španělskou nadvládu, přičemž v opačném případě budou nuceni podrobit se Španělům silou“. (Voreková, 2011, s. 23)

Španělsku založena tlumočnická kancelář *Secretaría de Interpretación de Lenguas*, která funguje dodnes při španělském ministerstvu zahraničních věcí.

Do roku 1529 jsou datovány Španělské zákony pro Indie¹⁵, prvopočátku legislativy platné až do roku 1630, která však do praxe byla zaváděna postupně v průběhu zhruba sta let, jelikož se nařízení nejprve muselo na nový kontinent dopravit a změny nenastávaly ze dne na den. Snaha právně zpracovat funkci tlumočnicka souvisí se vznikem audiencí (mezi roky 1529–1542), jakýchsi amatérských soudních líčení, kde *oidor* (naslouchač) vyslechl případ a na základě toho vynášel rozsudek.

Karel II. v nich reaguje na stížnosti na nevěrohodnost tlumočnicků v Mexiku (*nahuatlos*) a upravuje v nich činnost tlumočnicků, kteří nesměli za své služby přijímat dary pod pohrůzkou konfiskace majetku a vyhnání ze země, museli tlumočit věrně atd.

„necht' nepřijímají pozornosti ani dárky [...], žádný tlumočník či jazyk nesmí žádati ani dostávat, proto ať neprosí a nedostává od indiánů ani pro sebe, ani pro vykonavatele spravedlnosti, ani pro další osoby šperků, šatů, žen, stravy a ubytování ani žádných jiných věcí [...]“ (Santoyo, in Vavroušová, 2013, s. 41)

Zároveň indiánům u soudních líčení zajišťuje možnost přivést si indiánského pomocníka, který rozumí španělsky a může tak potvrdit správnost tlumočení jeho výpovědi. V neposlední řadě je ustanoven soudní tlumočník, který nepracoval pro audienci, ale byl jakousi pomocnou silou místního soudce.¹⁶ Podle doložených zdrojů měl tlumočník poskytovat jazykovou oporu a zároveň být nápomocen ve věcech náboženských biskupovi nebo knězi.¹⁷

Po Karlu II. pokračoval v regulaci tlumočnické činnosti Filip II. K roku 1563 se datují Nařízení o tlumočnících¹⁸, kde byly zapracovány další změny týkající se tlumočnicků u audiencí:

„necht' jest určitý počet tlumočnicků při soudních přeličeních [...] a necht' přísahají patřičným způsobem“ (Santoyo, in Vavroušová, 2013, s. 41)

Jeho předčítání probíhalo od roku 1513, experti se ale neshodují na tom, zda bylo pronášeno ve španělštině, nebo bylo tlumočeno do nativních jazyků. Zároveň skutečnost, zda bylo tlumočeno, či nikoliv, nezaručuje, že mu indiáni rozuměli. (Valdeón, 2014, s. 45)

¹⁵ *Recopilación de Leyes de Indias*

¹⁶ Alonso Araguás, 2005, s. 279

¹⁷ Což by odpovídalo tomu, co dnes známe pod pojmem doprovodné tlumočení.

¹⁸ *Ordenanzas sobre intérpretes*

Dále byly definovány specifické pracovní podmínky jako společenské postavení tlumočníka, místo vykonávání jeho funkce, odměna za vykonané služby, pracovní doba atd. Nezapomínalo se ani na požadavek poctivosti a věrnosti, což bylo v případě zajatých indiánů velmi relevantní vzhledem k jejich vztahu ke svým nadřízeným, a podmínku „správného křesťana“.

V roce 1583 byly zapracovány další změny:

„necht' tlumočníci z řad indiánů jsou loajální a necht' splňují všechny další potřebné požadavky“ (Santoyo, in Vavroušová, 2013, s. 41)

A v roce 1630 se upravila problematika jmenování a odvolávání tlumočnicků do a z funkce:

„necht' guvernéri, koregidorové a starostové [...] nejmenují tlumočnický na základě vlastního uvážení, necht' přistoupí ke zkoušení, hlasování a schválení celým zastupitelstvem [...] a necht' jednou jmenovaný tlumočnick nemůže být bezdůvodně odvolán [...]“ (Santoyo, in Vavroušová, 2013, s. 41)

2.4. BUDOVÁNÍ IMPÉRIA PROSTŘEDNICTVÍM JAZYKA:

JAZYK JAKO ZNAK NAD-/PODŘAZENOSTI

„Jazyk je nástrojem impéria.“ (Lorenzo Valla, in Gargatagli – překl. aut., s. 3)

„Jazyk a říše kráčely vždy ruku v ruce.“ (Todorov, 1996, s. 148)

„V období kolonizování byly jazyk, conquista a katolictví silně spjaty, [...] Španělsko tedy přistoupilo k výuce jazyků, jejichž prostřednictvím probíhala christianizace. [...] Jazyk byl tedy zbraní impéria.“ (Valero Garcés, s. 1 – překl. aut.)

Od počátku conquisty mířily na nový kontinent skupiny zvědavých Evropanů s velkými vidinami, které však následně museli konfrontovat se skutečností plnou nových míst, situací, a především nových lidí.

Prvotní problém byla rovina vlastního, domácího a cizího a z jakého úhlu na ně nahlížet. Další komplikace nastala v momentě, kdy se chtěl někdo pokusit to vyjádřit jedním jazykem. Zároveň většina informací pochází z kronik, které byly v mnoha případech zpracované

samotnými účastníky komunikace, což znamená, že museli stát na některé ze stran, čímž text přestává být objektivní.¹⁹

Karibik 16. století byl oblastí kulturního setkávání Evropanů s původními obyvateli nově objeveného kontinentu. Kromě kulturní výměny probíhala i výměna jazyková, z čehož vyplývá, že překlad vytvářel vztah mezi dichotomií vlastní vs. cizí. Na úplném počátku byl každý, kdo mluvil jiným jazykem než španělsky, považován za barbara. Španělští dobyvatelé uplatňovali logiku „když mi druhý nerozumí, nemůže mi být rovný“. Absolutní odlišnost indiánů od všeho doposud poznaného také přispívala k údajné evropské nadřazenosti – často se toto postavení k indiánům stávalo postavením proti nim.

Las Casas přiznává neschopnost se s původními dobyvateli při prvních setkáních dorozumět, stejně tak Kolumbus. Jeho praktiky vystihuje Todorovovo tvrzení, že „Kolumbus objevil Ameriku, ne však Američany“.²⁰ Už samotné označení indiánů indiány, tedy obyvatele Indie, kam si mylně myslel, že doplul, a nezáměrně se touto otázkou nadále zaobírat, mluví za vše. Kolumbus byl přesvědčen o své pravdě, žil ve svém světě, kam si projektoval i „ty druhé“ a přizpůsobil si je k obrazu svému.

Pizarrův přístup byl podobný: zpočátku mu tlumočníci nechyběli, neboť jejich služby nepotřeboval. Indiány chápal jako podřadné tvory, s nimiž nemá smysl se snažit domluvit, protože ani neznali písmo, symbol vzdělanosti v tehdejší Evropě. Zároveň nechtěl, aby conquistě byl přítomen někdo další než on, Koruna a bůh.

Alonso Araguás (2005, s. 222) tvrdí, že překladu není potřeba, pokud existuje shoda. Základním problémem tedy nebyla jazyková neschopnost se domluvit, ale neschopnost dosáhnout shody mezi oběma kulturami, s čímž pak souvisí i přijímání „toho druhého“ jako odlišného, a tedy méněcenného. Jediným řešením, jak tuto propast odlišností překonat, byla osoba tlumočníka, který jakožto lidská bytost je schopen komunikovat s ostatními. Pokud však byla konverzace omezena na úroveň obstarání pitné vody a potravy, jak produktivní pak mohl být dialog o tak abstraktních konceptech jako uznání svrchovanosti španělského panovníka nebo přijetí křesťanství.

¹⁹ Již jsme viděli, že pokud je autorem kroniky sám dobyvatel, role tlumočníka je často zamlžena, mnohdy zcela opomenuta.

²⁰ Todorov, 1996, s. 62

2.4.1. ŠPANĚLSKÉ ZACHÁZENÍ S INDIÁNY

„[...] Střelný prach, užije-li se ho proti pohanům, voní našemu Pánovi jako kadidlo.“ (Oviedo, in Todorov, 1996, s. 179)

Přestože conquista měla probíhat nenásilně a prostřednictvím vzdělavců²¹, bylo 16. století dějištěm zřejmě největší genocidy v dějinách lidstva. Podle sčítání obyvatel v roce 1500 žilo na celém americkém kontinentě přibližně 80 milionů původních obyvatel, zatímco o půl století později jich bylo už jen 10 milionů. Jiným příkladem může být Mexiko, které před dobytím bylo domovinou pro 25 milionů obyvatel, zatímco po zásahu Španělských dobyvatelů jich zůstalo jen zhruba milion.²²

Todorov (1996, s. 158–161) definuje tři hlavní příčiny takto masivního vymírání indiánů:

- 1) Jejich přímé usmrcování během válečných konfliktů i mimo ně.
- 2) Následkem špatného zacházení: španělská honba za bohatstvím vedla k vykořisťování indiánů například velmi náročnou prací v dolech, což způsobovalo, že se dožívali v průměru 25 let. Španělé se příliš neznepokojovali tím, že na dobytém území vymírají celá etnika, jejich největším zájmem byl zisk a pracovníky si mohli dopravit z jiného území. Zároveň se rapidně snížila porodnost důsledkem celkové vyčerpanosti, případně nově narozené děti záhy umíraly.

V tomto případě se jedná o ekonomické vraždění, jehož hlavním motivem byl zisk. A Španělé nesou plnou vinu.

- 3) Následkem nemocí a tzv. mikrobiálního šoku: tímto způsobem uhynulo vůbec nejvíce indiánů, ačkoliv za něj Španělé víceméně nenesli zodpovědnost. Neměli tušení, jakou bakteriologickou zbraň do nového světa zavlekli a jaké to bude mít následky. Indiáni byli následkem špatného zacházení tak vyčerpaní, že novým nemocem podléhali o to snáz. A jelikož tato situace hrála Španělům ve prospěch, neměli ani snahu šíření epidemií zastavit, chápali to jako boží trest, jelikož bůh stál na jejich straně.

O španělském vidění světa rovněž vypovídá přístup, který zvolili k pojmenovávání nově nabytých území: zvolená toponyma často vyjadřovala touhu po nalezení co největšího bohatství (Puerto Rico, Río de la Plata, Castilla del Oro, Las Perlas), jiné pak vzdávaly hold

²¹ Valero Garcés, s. 1

²² Todorov, 1996, s. 157

křesťanským skutečností (Trinidad, San Salvador, Santa Cruz, Santiago) nebo celému Španělsku (Española, Nueva España, Nueva Galicia).

2.4.2. OBRAZ UŠLECHTILÉHO DIVOCHA

Nejen v textech Las Casase, ale i v dalších překladech se po Evropě šířil obraz indiánů jako ušlechtilých divochů, kteří se musejí bránit převaze dobyvatelů. Inka Garcilaso de la Vega ve svých pamětech často opěvoval nativní kultury, jeho vize jsou ale mnohokrát idealizované a přizpůsobené obrazu svému. V obecném povědomí tehdejších lidí byla naivita a nevinnost indiánů, protože se údajně nebránili španělské invazi.

Nutno však podotknout, že například Inkové byli také poměrně násilným kmenem – jejich kultura se zakládala na absolutní podřízenosti božstvu, ženy neměly ve společnosti téměř žádné postavení, lidské oběti byly běžnou součástí rituálů, a když do Ameriky přijeli Španělé, nacházelo se incké impérium v období válek. Aztékové nebyli o nic mírnější: vedli časté války a zároveň jsou považováni za jeden z nejkanibalističtějších kmenů vůbec.

Je třeba vyzdvihnout Kolumbovu odvahu vydat se na plavbu za objevením nového kontinentu: nevěděl, kam pluje, nemohl si ani být jistý, že na konci oceánu nespadne dolů, nebo jestli se bude moci vrátit zpět. Jeho hlavní motivací pro uskutečnění takovéto plavby byla nejen vidina zlata, ale i možnost šíření křesťanství. Především ale chtěl poznat novou zemi, pozorovat, objevovat. Kolumbus byl znám jako náruživý pozorovatel – měl velký zájem o zvířata a přírodu, byl také velký znalec mořeplavby a noční oblohy.

Přestože nevěnoval velkou pozornost lidem na nově objeveném kontinentě a zajímal se spíše o faunu a floru, považoval indiány za krásné a dobrosrdečné. Tedy alespoň do ztroskotání na Hispaniole, po němž obrátil, jelikož mu původní obyvatelé vyvraždili velkou část výpravy.

Nechápe jejich nahotu a je fascinován jejich velkorysostí – jsou ochotni dát vše, co mají, za střípek skla nebo keramiky. Ve skutečnosti se jednalo pouze o jiný úhel pohledu na věc ze strany Evropanů a indiánů, jiný koncept soukromého vlastnictví. Postupně se jeho názor na ně mění, když sleduje, jak indiáni chodí a berou si, co se jim zlíbí, považuje je všechny za zloděje. Ve výsledku upouští od myšlenky ušlechtilého divocha, přestal je obdarovávat, a naopak je začal trestat.

První kontakty postupně začalo provázet násilí, způsobené především vzájemným neporozuměním. Když například jednou Kolumbova výprava uspořádala oslavu pro indiány,

špatně si to vyložili a začali po nich střílet šípy. Oslava byla přerušena a následovala palba. Takováto nedorozumění stála mnoho životů na obou stranách.

Kolumbus se nesnaží indiánům porozumět, jejich jazyku nerozumí, chce je asimilovat a obrátit na křesťanství. Jako první poslal několik indiánů do Španělska, aby se naučili být správnými křesťany. Když se mu začnou stavět proti jeho kolonizátorským plánům, přechází od asimilace k jejich podrobování a posílání ve velkém do Španělska, kde měli sloužit jako otroci, jelikož byli nepoddajní, nekřesťané, ti „zlí“. Pro Kolumba bylo tedy šíření křesťanství spjato s otroctvím.

Následující výpravy se navracely k myšlence ušlechtilého divocha. Překvapil je jejich pokrok, komplexnost jejich civilizací. Přesto se ji rozhodly zničit. Otázkou zůstává, proč? Dobytelé často mluvili o původních obyvatelích a jejich kulturách, ale nikdy nemluví přímo s nimi. Jednoduše proto, že je nepovažují za sobě rovné subjekty.

Cortés v nich například viděl jen jakési výrobce zboží. Materiální věci obdivoval, ale kulturu, která se za tím skrývala, nepoznal. Celkově byla aztécká kultura obdivována, nedošla však tak daleko, aby ovlivnila umění španělské.²³

2.4.3. PŮVODNÍ OBYVATELSTVO A JAZYK

2.4.3.1. DŮLEŽITOST SLOVA

Pro Aztéky komunikace jako taková představovala vztah ke světu. U Španělů se naopak jednalo o náboženský prvek a měli tendenci tíhnout k univerzálnosti, a tím pádem k netolerantnosti vůči ostatním. Křesťanství je tedy rovnostářské a univerzální, kdy všichni jsou si před bohem rovni a zároveň bůh je ve všech, naproti tomu Aztékové se snažili zařadit křesťanství do svého panteonu božstev. V jejich podání byl bůh symbolem jedinečnosti, ale zároveň mnohosti, takže celá civilizace byla schopna uznávat i existenci jiných božstev.

Všechny kultury kladly velký důraz na slovo: Aztékové například záměrně rozvíjeli své rétorické schopnosti, a dokonce na to měli i speciální školy. Panovník pak byl vybírán na základě svého řečnického umění. Nejdůležitější pro ně byly rituální promluvy pronášené z paměti. Aztécké písmo se nevyvinulo dále než k piktogramům, tedy obrázkům, které však nezaznamenávaly jazyk, nýbrž zkušenosti, a proto pro ně bylo slovo tolik důležité.

²³ Jako tomu bylo například v případě umění černošského ve 20. století. (Todorov, 1996, s. 156)

I Kolumbus kladl důraz na jména a pojmenování, a začíná u svého jména (ve španělštině): Cristóbal, tedy „nesoucí Krista“, Colón, „ten, co osidluje“. Bylo to znamení? Nebo snad osud? Jeho proces vybírání pojmenování byl následující: když objevil něco nového, vybral tomu pojmenování, které se k tomu hodilo, a nechal si to odsouhlasit indiány. Otázkou však zůstává: jak mu mohli dát svůj souhlas, když si navzájem nerozuměli?

Zároveň nedělá rozdíly mezi pragmatikou a samotným pojmenováním – nesnažil se například zjistit, co dané slovo znamená v původním jazyce, ale čemu odpovídá ve španělštině, jako by španělské vnímání světa bylo jediným správným. Kolumbus ani neuznává různost jazyků: buď se jedná o jazyk a není odlišný, nebo je odlišný a v tom případě se nejedná o jazyk.

Cortés byl naopak velmi dobrý řečník, bystrý, úskočný, s každým dokázal vyjít a dbal o dobrou pověst své armády. Záleželo mu, jaký obrázek si o nich indiáni dělají, takže zakázal drancování a všichni předstírali, že ani nevědí, co je zlato. Jeho taktikou bylo předstírat, že jsem slabý, kde jsem silný. Snažil se ovlivnit informace, které se o nich k Aztékům dostávaly, jelikož si byl vědom, že Aztékové žijí s představou, že Cortés se svou výpravou jsou navrátilší se Quetzalcoátl, legendární vládce a bůh se svou družinou, který se měl jednoho dne vrátit pro své bohatství. Manipulací při komunikaci nakonec zvládnul Aztéky zmást natolik, že dosáhl důležitého vítězství a mohl pokračovat v dobývání území.

Zároveň vždy hojně využíval služeb tlumočnicků, jelikož – jak vyplývá z předchozího odstavce – si plně uvědomoval důležitost efektivní komunikace. Jeho krédem podle Todorova (1996, s. 119) bylo nejdříve pochopit, a až následně uchopit. Dbal na získávání co největšího množství informací, takže jako první vždy sháněl kvalitního tlumočníka. V jeho službách působil Jerónimo de Aguilar, který však mluvil pouze maysky, což nemohlo sloužit při komunikaci s Aztéky. Později se k němu tedy připojila ještě doña Marina a společnou prací dokázali přes spletitý řetězec zprostředkovat komunikaci mezi Cortésem a Aztéky. Cortésovu případu bude věnováno více pozornosti dále v této práci.

2.4.3.2. INDIÁNSKÉ VIDĚNÍ EVROPSKÝCH DOBYVATELŮ

Příchodu Španělů a jejich jistému vítězství údajně vždy předcházela znamení v podobě komety, promluv osob z transu apod., a to napříč kulturami a kmeny. S tím souvisí i obraz, který původní obyvatelé o Španělech měli – již Kolumbus tvrdí, že je považovali za bohy. Jeho představy jsou poměrně zkreslené a vidí vše podle svého. Nic to ale nemění na tom, že to může být pravda, od čehož se následně odvíjí i jejich postup při prvních setkáních.

Nechávají se podrobit; pro Španěly jsou podřazení kvůli své odlišnosti, protože nemluví stejným jazykem.²⁴ Evropané byli natolik odlišní od všeho odlišného doposud poznaného, že nemohli být ničím jiným než bohy. Proti tomu na druhé straně stál Kolumbus, který (když opustil myšlenku ušlechtilého divocha) považoval původní obyvatele za zvířata.

Vnímání dobyvatelů se ale také odvíjelo od vývojového stupně písemnictví v jednotlivých kulturách²⁵:

- Inkové ještě používali systém uzlového písma *kipu* a neměli pochyb o tom, že evropští dobyvatelé musejí být bohy.
- U Mayů naopak již začínal rozvoj hláskového písma a myšlenku, že by Španělé měli něco společného s božstvy, zcela zavrhl.
- Aztékové se názorově nacházeli někde mezi prvními dvěma kulturami, jelikož k písemné komunikaci používali piktogramy, obrázkové písmo.

Písmo tedy odráží stupeň vývoje myšlenkových struktur. Mayové navíc již měli „výhodu“ oproti ostatním kulturám, a to tu, že již před příchodem Španělů zažili vpád cizích kmenů, takže měli jistou zkušenost.

Zamýšlená strategie nativních obyvatel, tedy darovat dobyvatelům zlato a ženy, čímž je uspokojí a přimějí k odchodu, nebo vyhrožovat obětováním, se mívala účinkem. Spíše naopak, vyprovokovala Španěly k boji. To se indiánům velmi nevyplatilo, jelikož nebyli tak prohnaní jako Evropané. Lhaní trestali přísnými tresty, zatímco Španělům to nebylo vůbec proti srsti. Indiáni se tomu postupně začali učit a lhaní přestali trestat.

Valdeón (2014, s. 115) však doplňuje, že poslední studie ukazují, že indiáni se o Španělech nevyjadřovali jako o bozích, nýbrž jako o křesťanech, a to zřejmě z toho důvodu, že sami Španělé se tak k sobě odkazovali. Jiní odborníci ale zase uvádějí, že o Cortésovi například domorodí obyvatelé mluvili jako o Motlovi, což v jiných soudobých textech znamenalo „bůh“, ačkoliv sémantické pole tohoto výrazu je pravděpodobně mnohem obsáhlejší. Jiná teorie naopak rozebírá možnost, že se jednalo pouze o chybu v tlumočení, tedy když měl Felipillo přetlumočit, že Španělé jsou „synové boha“, možná z nich udělal „syny Virakoči“, inckého boha stvořitele, což by byl omyl, který by Španělům přišel velmi vhod.

²⁴ Tento fenomén lze pozorovat napříč kulturami: ze stejného důvodu například nazvali Slované Němce Němci, tedy proto, že se s nimi nedokázali dorozumět, byli pro ně „němí“.

²⁵ Todorov, 1996, s. 98

3. CÍRKEVNÍ ŘÁDY A JEJICH ROLE PŘI MEZIKULTURNÍ KOMUNIKACI

3.1. PŘÍJEZD DO AMERIKY

Jak uvádí Gargatagli (s. 4), po svém příjezdu na nový kontinent Kolumbus a jeho výprava nebrali ohledy na nově objevené kultury a jejich jazyky. Nechápal, jak s těmito lidmi může žít, když jim nerozumí. První „lingvisté“ se pak zajímali především o získání co největšího množství bohatství a samotná jazyková otázka je příliš netížila. Pochopitelně tedy bylo velké množství původních materiálů ke zkoumání nenávratně ztraceno.

Od přelomu 15. a 16. století byli na nový kontinent posíláni i kněží různých církevních řádů, ať už je řeč o františkánech, dominikánech, augustiniánech nebo jezuitech, a to s jedním cílem: christianizovat původní obyvatel a učit je španělštině. Kněží se na rozdíl od prvních dobyvatelů ve velké míře zajímali o jazyky, které se učili především v zájmu urychlení procesu christianizace původních obyvatel.

První z nich, skupinka františkánů, doplula do Antil v roce 1500. V roce 1502 už byly známy první aktivity těchto bratří a v roce 1505 založili první americkou provincii Santa Cruz de las Islas Occidentales na Hispaniole, dnešní Dominikánské republice, jejíž centrum bylo později přesunuto do Caracasu. První dominikáni připluli v roce 1510.

Nejvýraznější byla podle Vegy Cernudy (2012, s. 37) zřejmě skupina dvanácti františkánů („Los Doce“), jejichž představeným byl Bernardino de Sahagún, kteří do Ameriky dorazili roku 1524 a usadili se v Mexiku. V naší oblasti zájmu, Peru, mluvíme spíše o výrazných postavách spíše než celých provinciích. Jedním z prvních kněží zvučného jména byl dominikánský bratr Vicente de Valverde. Ten dorazil do Peru se skupinkou dalších pěti bratří kolem roku 1530 a doprovázel Pizarra na jeho třetí výpravě z Panamy do Cusca přes Cajamarku, kde měl tu čest přednést před inckým vládcem Atahualpou requerimiento. Tomuto příběhu ale bude věnována větší pozornost v následujícím oddíle. Byl následován dalšími řádovými bratry v letech 1537 (Tomás de San Martín) a 1540 (Domingo de Santo Tomás). Jak uvádí Rodríguez Chávez, na popud bratra Valverdeho, který již v té době povýšil na biskupa, se v roce 1536 ve Španělsku nalodila skupinka zhruba patnácti dominikánů, kteří i přes veškeré plány zásahem vyšší moci dopluli také do Peru.

Postupně do Ameriky dorazili i jezuité, včetně těch českých, a augustiniáni. Ti ale nebyli přijati ze strany původních obyvatel, kteří byli nadmíru spokojeni se zacházením především

františkánů.²⁶ Františkánský odkaz je znát napříč celým kontinentem – jejich přítomnost ovlivnila tamější kultury i lid a jejich kořeny jsou tak hluboko, že v Jižní Americe zůstávají přítomní dodnes, což lze pozorovat v chrámech, ve vesnicích, ale i v lidové zbožnosti.

3.2. PRVNÍ SETKÁNÍ S NATIVNÍMI KULTURAMI

Objevení Ameriky znamenalo pro Evropu a její obyvatele kromě velkých příležitostí i spoustu problémů v podobě nově objevených kultur. Sekulární františkánský řád (SFŘ) uvádí, že všeobecně se tyto problémy řešily návratem ke starým myšlenkovým vzorům, kdy si lidé kladli otázky ohledně vlastního způsobu myšlení a života. To nevedlo k ničemu jinému, než nejistotě a strachu. A nejjednodušším mechanismem obrany proti strachu je odsouzení druhého a pohrdání jím.

V průběhu dějin jsme několikrát byli svědky myšlení ve stylu: když mám převahu, ten druhý se musí přizpůsobit. V našem americkém případě pak tuto myšlenku svými argumenty podporoval například Juan Ginés de Sepúlveda, Las Casasův protivník ve Valladolidské při.

Egocentrismus je v takových případech zřejmě nevyhnutelný, ale něco jiného je jiným vnucovat násilím vlastní kulturně náboženská měřítká. Církevní misionáři ale byli alespoň částečně se od tohoto postoje odprostit. Neodmítali sice dobývání jako takové, ale rozhodně nesouhlasili s násilným zotročováním domorodců, nucenými pracemi nebo přehnanými daněmi.

3.2.1. JAK VNÍMALI MISIONÁŘI INDIÁNY

Výše již byl zmíněn pohled některých Evropanů na indiány jako na „ušlechtilé divochy“. I církevní misionáři měli stále evropský pohled na věc, ale díky svému skromnému založení ho dokázali částečně potlačit. Díky tomu se jim otevřel nový svět plný odlišných kulturních hodnot druhých civilizací jako je jejich řeč, písmo, divadlo, kosmovize. Františkánská spiritualita v sobě navíc nese přirozenou otevřenost vůči cizím kulturám. Vystupovali tedy jako chudí cizinci, kteří mohou a chtějí být obohaceni od těch druhých. Jak dodává Vega Cernuda (2012, s. 18), i v Americe františkáni pokračovali ve svém životním stylu, tj. skromný, jednoduchý, v kontaktu s lidem, ale zároveň plný rozjímání.

²⁶ León-Portilla, 1985, s. 300

Když pak u indiánů navíc objevili lidské vlastnosti jako smysl pro společný život a solidaritu a nenašli nejmenší známky lakoty, považovali to za stav mnohem bližší františkánskému ideálu, než vídali u mnohých představitelů křesťanských hodnot 16. století. V této „přirozené dobrotě“ indiánů viděli příležitost uskutečnit svůj plán života podle evangelia a založit novou křesťanskou obec podle vzoru prvotní církve.

Albaladejo-Martínez (2015, s. 81) vysvětluje postup dominikánských bratří. Nejprve se totiž museli zbavit negativního vnímání původních obyvatel, čehož bylo možné dosáhnout prostřednictvím jejich pochopení a přijetí. Toho dosáhli tím, že zprostředkovali nativní kultury španělským hodnostářům, čímž si uvědomili vzájemný vztah odlišné-stejně. Díky křesťanskému chápání světa tak dokázali pochopit indiány a stali se jejich obdivovateli a obhájci. Vždyť i je vytvořil všemohoucí bůh, stejně tak jako i je samotné, takže jsou všichni synové Adama a Evy.

V přístupu dominikánů byl výrazný antropologický prvek. Kulturní antropologie existovala od počátku lidské existence, vždy se lidstvo zajímalo o zvyky a tradice těch druhých. A dominikáni byli posluchači tamějších kultur a antropologicky vytvářeli jejich obraz ve vnějším světě.

3.2.2. JAK VNÍMALI INDIÁNI MISIONÁŘE

León-Portilla (1985, s. 261) potvrzuje, že církevní bratři považovali indiány za přirozeně dobré bytosti s předpokladem být dobrými křesťany – žili skromně a byli téměř neschopni hřešit. Proti tomuto pak stál názor, že indiáni jsou barbaři neschopní komunikace, takže je zcela legitimní si je podrobit a donutit je zavrhnout svá božstva a přijmout toho křesťanského.

Většina jich ale zastávala otevřený přístup k indiánům, snažili se zachovat jejich kulturu, jazyky i historii a výchovu proto přizpůsobili jejich temperamentu, což dokazuje jejich respektování. Jak dokazují záznamy z klášterních kronik, od samého počátku se kněží přizpůsobili stylu života původních obyvatel a geografickým podmínkám, přijali existenci spirituality a ducha jiného národa a snažili se navázat kontakt jak s indiány, tak kreoly, mestici a černochoy.²⁷

Často pracovali s dětmi, jelikož byly snadno formovatelné. Obecně s původními obyvateli zacházeli slušně, takže se z indiánských záznamů (piktografických textů, textů psaných

²⁷ Valdivia Paz-Soldán, in Vega Cernuda, 2012, s. 93

nahuatlem nebo i přímých rozhovorů s nimi) dočítáme, jak pozitivně vnímali jejich přítomnost na novém kontinentě.

Už bylo zmíněno, že například v Mexiku původní obyvatelé považovali příchozí dobyvatele za navrátilčí se božstva. O pár (desítek) let později již měli s dobyvateli své zkušenosti, a proto laskavé zacházení ze strany církevních řádů ocenili. Zvláště oblíbení u nich byli františkánští bratři, jejichž metody při výchově a christianizaci původních obyvatel byly velmi vstřícné. Žili mezi nimi a indiáni si na ně tedy brzy zvykli. Proto když se jich prezident Mexické královské audience vyptával na důvody takové obliby, údajně odpovídali: „Protože bratři pobíhají chudí a bosí jako my, jedí totéž, co my, a mluví s námi slušně.“²⁸

Americký kontinent je poměrně specifickým případem, jelikož bylo její dobývání a kolonizování po celou dobu provázeno silným eticko-mystickým jádrem hispánské kultury, tzn. že pro indiány být Španěl automaticky znamenalo být křesťan a naopak. Brzy se tedy začalo uvažovat nad tím, že je třeba oddělovat „hispánství“ od „křesťanství“, ale přes všechny snahy misionářů toho nikdy nebylo dosaženo. Duchovní se v nových národech a jejich obyvatelích snažili zachovat víru a zároveň je vzdělávat a vychovávat.²⁹

3.3. ROZVÍJENÉ AKTIVITY V NOVÉM SVĚTĚ

Jak píše Venuti (in Vega Cernuda, 2012, s. 9), překladatelé jsou předurčení k neviditelnosti. Čím lepší překladatel je, tím méně má být v cílovém textu znát jeho podíl na celkovém díle. A přestože vždy velká část našich literatur (a tím pádem i kultur) stojí na překladu, nemají v ní překladatelé svoje čestné místo. Když se pak navíc jedná o františkánské bratry, ze své podstaty skromné a nevýrazné postavy, skoro jako by ani neexistovali a mnoho z jejich zásluh je připisováno jezuitům. Jejich přínos kultuře a dějinám vůbec byl však nezpochybnitelný.

Většina objektivních historiků se tedy snaží jim alespoň zpětně připsat zásluhy, jelikož je to právě díky práci církevních řádů, že lze i v současnosti rekonstruovat původní kultury. Příslušníci církevních řádů v Americe působili jako lingvisté, následně jako překladatelé a tlumočníci, kulturní zprostředkovatelé, a především jako šířitelé křesťanství.

²⁸ SFŘ, s. 7

²⁹ Antonio Bueno García, in Vavroušová, 2013, s. 97–99

3.3.1. VÝUKA JAZYKŮ

Roku 1517 do dnešní Venezuely přijela skupinka františkánů, jejichž úkolem bylo založit dvě školy pro indiány a jejich děti. Měli je christianizovat a z dětí vychovávat „lenguas“ – tlumočníky. Jak ale uvádí Zamorra Ramírez (in Vega Cernudo, 2012, s. 105), záhy po příjezdu dvanácti mnichů v roce 1524 si misionáři všimli, že se musejí začít učit jazyky nativních obyvatel. Zpočátku s indiány komunikovali pomocí znaků a gest, zároveň využívali služeb tlumočnicků, a to nejen při kázání, ale i při zpovědi, což bylo ale jen dočasné opatření, vzhledem k nepřesnostem tlumočnicků a nemožnosti takovou zpověď uznat.

Od původního plánu učit indiány španělsky brzy částečně upustili, jelikož se shledali s nedostatkem vyučujících na takové množství indiánů, a zároveň si chtěli být jistí, že principy křesťanství budou správně pochopeny. Sám Alonso de Molina údajně autoritám doporučoval naučit se nativní jazyky, jelikož tlumočníci jsou nevěrohodní a v mnoha případech ani neznají své pracovní jazyky, nemluvě o nedostatku znalostí ohledně tlumočených témat.

Vzhledem k tomu, že k pochopení jazyka patří i pochopení kultury a myšlení obyvatelstva, začali si brzy klást otázku, jak k učení původních jazyků přistupovat. Jazyků se na dobývaném území používal nespočet, což celou situaci značně komplikovalo. Brzy ale misionáři zjistili, že většina obyvatel na území dnešního Mexika mluví nebo alespoň rozumí aztéckému nahuatlu. Začali se tedy pomocí indiánských dětí a hraním s nimi učit nahuatlu (např. Alonso de Molina) a dalším nativním jazykům dané oblasti, ve které se řád usadil. Úkol to nebyl jednoduchý, vzhledem k tomu, že nativní jazyky byly naprosto odlišné od čehokoliv, co do té doby znali, a jejich učení komplikovalo i velké množství dialektů.

Briceño³⁰ dodává, že přístup Koruny v otázce výuky jazyků byl striktní: na jednu stranu se podle ní měli misionáři učit jazyky původních obyvatel, ale na druhou bylo jejich povinností vyučovat indiány španělštině, ovšem vždy za předpokladu, že výuka bude dobrovolná. Španělština se Koruně jevila jako dobrou cestou ke christianizaci indiánů, ale ne vždy tato idea zafungovala. V první řadě se často nedařilo zakládat potřebná jazyková centra, a ve druhé řadě se museli potýkat s nedostatkem vyučujících.

Goméz Mango³¹ upřesňuje, že misionáři se kolikrát soustředili spíše na samotnou christianizaci než na výuku španělského jazyka a kultury, a často se uchýlovali k pro ně

³⁰ Pérez Arreaza et Bastin, in Vega Cernuda, 2012, s. 85–86

³¹ tamtéž, s. 86

snadnějšímu řešení, tj. přijetí indiánské kultury za svou, čímž proces christianizace výrazně urychlili. Postupem času se začala kromě jazykových center s výukou španělštiny pro indiány i jazyková centra, kde se misionáři učili „lenguas generales“.³²

Dle Bastina (2003, s. 200–201) brzy dosáhla jazyková úroveň některých misionářů takové výše, že v ní komunikovali s větší lehkostí než v mateřské španělštině (např. Pedro de Gante). To na jednu stranu zajistilo, že například gramatika jazyka nahuatl byla sepsána mnohem dříve než u většiny evropských jazyků. Koruna se ale rozhodla učinit jisté kroky, které je měly povzbudit ke komunikaci právě ve španělštině. Mezi lety 1550 a 1770 byla tedy vydána série zákonů – některé z nich ukládali misionářům povinnost vyučovat španělštinu, jiné stavěly indiánské jazyky mimo zákon. Františkánští bratři ale postupně začali tyto zákony obcházet a používali španělštinu a latinu ke komunikaci písemné, zatímco v mluveném projevu zůstávali věrni nativním jazykům.

3.3.2. LINGVISTICKÁ A PŘEKLADATELSKÁ ČINNOST

Samotné překladatelské a christianizační činnosti musela předcházet rozsáhlá filologická práce. Brzy se tedy z církevních misionářů stali téměř odborníci na lingvistiku, které se ve výsledku věnovala zhruba třetina z nich. V průběhu studia nativních jazyků sepisovali slovníky a gramatiky, a postupně jejich úroveň byla natolik dobrá, že mohli začít překládat katechismy, modlitební knížky, historické spisy o rituálech a kulturních zajímavostech nativních obyvatel apod.³³

Bueno García (in Vavroušová, 2013, s. 97–99) tvrdí, že například františkáni byli jedním z klíčových hráčů pro národní cítění nově vznikajících národů. Ze své podstaty se františkánští misionáři naučili milovat zemi, ve které působili, a hájili jedinečnost daného území, a to nejen z důvodu potřeby královských privilegií pro vykonávání misionářské činnosti. Vztah překladatele k textu je podle něj stejně důležitý jako jeho vztah k národu a překlad je jeden z nejjednodušších způsobů, jak se přiblížit kultuře jiného lidu a rozšířit v ní potřebné vědomosti. A jelikož františkány po celém světě doprovázelo vlastenecké a náboženské cítění, vtiskli ho i do svých překladů, což mělo významné dopady na filologii i translatologii.

³² normativizované formy nativních jazyků kečua a nahuatl

³³ Pérez Arreaza et Bastin, in Vega Cernuda, 2012, s. 76–77

3.3.2.1. PŘEKLADY KATECHISMU³⁴

Proč bylo potřeba překládat například katechismy? Jejich prostřednictvím se šířilo křesťanství, ale některé obsahovaly i pasáže pro výuku čtení, což bylo důležité pro gramotnost indiánů. Katechismy byly jedny z nejpoužívanějších knih. Se zavedením tiskařských strojů v Mexiku se jejich šíření ještě usnadnilo a katechismy byly přístupné každému. V současnosti jsou tedy rozmístěné prakticky po celém světě a je vlastně s podivem, že se vůbec do dnešních dní dochovaly.

Existovaly i překlady do andských jazyků. V první etapě dobývání bylo nutné se před vyplutím do Ameriky učit kečuánštinu v Seville, přičemž na druhém břehu oceánu probíhaly snahy prosadit kečuánštinu jako *lingua franca*. Tomu tak nebylo ale ani před příjezdem kolonizátorů, což celou situaci ještě více komplikovalo. Na koncilech v Limě bylo tedy dohodnuto, že překlady budou vyhotovovány nejen v kečuánštině, ale i dalších významných jazyků jako aymarština nebo puquina.³⁵

Jak už bylo zmíněno výše, učit indiány španělsky se jevilo jako mnohem obtížnější úkol, než kdyby se sami misionáři naučili nativní jazyky. I to byl jeden z argumentů pro překládání katechismu. Zároveň se uvažovalo, že když bude indiánům doktrína vysvětlena v jejich mateřském jazyce, snáze pochopí její abstraktní koncepty³⁶ a tím spíše ji přijmou za svou. A v neposlední řadě svou roli sehrála i snaha misionářů držet indiány stranou chování některých Španělů, kteří se nechovali zrovna jako ukázkoví křesťané.

Při překladu museli misionáři řešit dilema, zda zavádět nové termíny speciálně pro indiány, nebo si vystačí s těmi běžně užívanými, aby nedošlo ke zmatení obou stran. Když pak narazili na těžko přeložitelný výraz, řešili ho podobně jako překladatelé současní: vynecháním, ponecháním termínu ve španělštině, parafrázemi, překladem do latiny, čímž zůstal zachován dogmatický obsah, doslovným překladem nebo postavením španělského ekvivalentu vedle výrazu v indiánském jazyce.

Další problémy, se kterými se kněží museli vypořádávat, byla už několikrát zmiňovaná jazyková pestrost na dobývaném území. Církevní misionáři se snažili pokrýt všechny potřebné jazyky, proto podle území existovaly překlady mono-, bi- i trilingvní, nebo i piktografické.

³⁴ Zamorra Ramírez et Bastin, in Vega Cernuda, 2012, s. 73–89

³⁵ Třetí andská jazyková skupina, která zanikla během 19. století. (Valdeón, 2014, s. 132)

³⁶ Gargatagli, 2007, s. 4

Jelikož se jedná o text biblický, je v něm užito třech biblických jazyků – latina, řečtina a hebrejšтина. Překlad do jakéhokoliv jazyka tedy není nic jednoduchého, natož pokud se jedná o nově objevené jazyky nepodobné ničemu doposud poznanému. K tomu musíme přidat ještě obtížné abstraktní koncepty, které jsou jednak těžké na vysvětlení v jiném jazyce, a navíc těžko zasaditelné do kontextu nově objeveného světa. Další otázkou bylo, do jaké míry katechismus adaptovat původním obyvatelům a zároveň mít na paměti problém jejich nízké gramotnosti – z toho důvodu se tedy vytvářely i překlady piktografické. U tohoto typu textu je navíc požadavek na maximální přesnost, aby bylo vše vyjádřeno zcela jednoznačně. Nad vším tím zároveň dohlížela Inkvizice, takže bylo třeba si dávat pozor na to, co a jak bude v přeloženém textu stát. Takového úkolu se tedy nemohl zhostit každý – náboženské texty museli překládat sami kněží, jelikož indiáni nemohli disponovat texty neschválenými církevními hodnostáři. Na těchto konkrétních příkladech si lze představit, jak náročný úkol byl před církevní misionáře postaven.

Kromě samotných překladů paralelně vznikaly i překladatelské reflexe, tedy práce o překladatelském procesu jako takovém. Autoři překladů v nich analyzovali texty, snažili se pojmenovat problémy, se kterými se při překladu setkali, konstatovali, že často chybějí ekvivalenty mezi oběma jazyky a o tom, jak moc je potřeba překlady adaptovat cílovému čtenáři, a to v obou směrech. Například López de Gómara upozorňoval, že je především potřeba zachovat obsah textu a ponechávat názvy v původní podobě. Bartolomé de Las Casas si naopak všimnul, že jeden výraz ve výchozím jazyce může mít více ekvivalentů v jazyce cílovém, nebo jak nepřeložitelnost některých termínů může být vyřešena vysvětlivkou prostřednictvím kontextu.

Postupem času byla většina důležitých náboženských spisů přeložena, takže kněží mohli začít sepisovat systémy jednotlivých jazyků pro další generace. Jedním takovým ukázkovým dílem by mohla být Sahagúnova *Historia general de las cosas de la Nueva España*.³⁷

3.3.2.2. HISPANIZACE VS. CHRISTIANIZACE

Paradoxně vedla snaha začlenit nově objevená území do španělského impéria k posílení významu „lenguas generales“, například nahuatlu, a španělština byla odsunuta do pozadí. Jak bylo zmíněno, Koruna si nebyla jistá, na kterou stranu vah mezi hispanizací a christianizací původních obyvatel se má přiklonit. Na jedné straně po misionářích požaduje studium

³⁷ Všeobecné dějiny Nového Španělska – překl. aut.

původních jazyků, aby mohli plnit svou prvořadou funkci, tedy šíření křesťanství. Na druhou stranu chce, aby učili indiány španělštinu a s ní i křesťanskou doktrínu. Větší důraz byl přitom kladen na výuku španělštiny, jelikož jejich prvotním cílem měla být christianizace indiánů právě jejím prostřednictvím, což nebylo vždy proveditelné.

Mírné nuance v tendencích lze pozorovat na bilingvních překladech některých spisů. V prvních desetiletích je zřejmý příklon ke kombinaci původní jazyk-španělština, zatímco od druhé poloviny 17. století ji nahrazuje kombinace španělština-původní jazyk, čímž je zdůrazněna hispanizace v misionářské činnosti v Jižní Americe. Valdeón (2014, s. 126) dodává, že s koloniemi postupně započal úpadek nativních jazyků, například nahuatl nejvíce utrpěl po vyhlášení nezávislosti Mexika. Tato situace přetrvává ve větší či menší míře dodnes, kdy v současném Peru domorodý jazyk kečua téměř vymizel, ačkoliv se od roku 1979 podnikají kroky k jeho zachování.

3.3.3. TRANSKULTURNÍ PŘENOS

Na základě prvních kontaktů mezi obyvateli Nového světa a španělskými dobyvateli vzniká potřeba překonat problémy rázu nejen jazykového, ale i kulturního. Specifikem španělského dobývání bylo, že kromě výkladu evangelia se Španělé snažili zároveň zachovat indiánské jazyky a kultury (na rozdíl od dobyvatelů anglických nebo francouzských).³⁸

Jak už bylo zmíněno, úplně první dobyvatelé se o nově objevené obyvatelstvo, jejich jazyky a kultury příliš nezajímali. Z toho důvodu došlo ke ztrátě velmi cenných spisů a materiálů. Gargatagli (2007, s. 5) podotýká, že v mnoha případech museli misionáři díla rekonstruovat prakticky z ničeho, mohli se obrátit pouze na indiánské pamětníky.

Marksová uvádí, že jedním z prvních spisů tohoto typu je *Breve y Sumaria Relación de los Señores de la Nueva España*³⁹, který v roce 1570 sepsal Alonso de Zorita, člen královské audience, aby ji následně poslal Filipu II. Dílo obsahovalo nejdůležitější informace pro Korunu o dosavadních objevech, přičemž si autor uvědomoval, že kultura nově objevené oblasti může tu evropskou v lecčem obohatit.

Gargatagli (2007, s. 5–6) uvádí, že mezi další důležitá díla pojednávající o indiánských kulturách lze zařadit Sahagúnovo *Pláticas* a *Historia general de las cosas de la Nueva*

³⁸ Marksová, 2014, s. 36

³⁹ Stručná zpráva o pánech z Nového Španělska – překl. aut.

España; díla bratra Toribia de Motolinía *Historia de los indios de la Nueva España* a *Memoriales* nebo De Mendietovo *Historia eclesiástica indiana* a *Relación de las ceremonias y ritos, población y gobierno de los indios de la provincia de Michoacán*.

3.3.4. CHRISTIANIZACE PŮVODNÍCH OBYVATEL

V Novém světě byly církve a stát svázány jazykovým poutem, které bylo těžké rozvázat. V prvních letech dobývání však nebyla christianizace tamějších obyvatel prvotním zájmem dobyvatelů. Kolumbus chápal zlato jako potravu pro duši a bránu do ráje, což mělo ničivý dopad na dobývané území a jeho obyvatele. Až příslušníci církevních řádů byli prvními, kdo se indiánů zastával, ať už to byl Bartolomé de Las Casas, Fernández de Oviedo nebo Domingo de Santo Tomás.

Ačkoliv byl teoreticky stát spojencem církve při dobývání, jejich cíle nebyly zcela totožné. Vše komplikovaly také spory v rámci samotné církve v otázce indiánské problematiky, například mezi Las Casasem a Sepúlvedou, kteří se setkali ve Valladolidu. Prvním úspěchem však bylo přistoupení ke konverzi ke křesťanství, zejména christianizace Cortésova tlumočnicka Aguilara. Následovala i Malintzin, která byla pokřtěna jako Marina, čímž si získala důvěru Španělů.

Částečné selhání v oblasti výuky španělštiny církevní misionáři kompenzovali na poli christianizace původních obyvatel. Poté, co nahlédli do jednotlivých kultur nativních obyvatel a začali je respektovat, nabídli indiánům vhled do své kultury. Valero Garcés (s. 69–70) nastiňuje, tak takový proces vypadal: jak už jsme zmínili výše, často misionáři pracovali s dětmi, od kterých se jednak učili jejich mateřské jazyky, a na druhou stranu jim v nich postupně vysvětlovali koncepty křesťanského světa. Práce s dospělými byla komplikovanější, jelikož už měli svou zažitou představu o světě a své hodnoty, a proto bylo obtížnější je přesvědčit o věrohodnosti jiného úhlu pohledu. Postupně se uskutečnily i první křty, mše, sňatky atp.

3.3.4.1. ODVRÁCENÁ TVÁŘ CHRISTIANIZACE

Podle Valdeóna (2014, s. 123) byl údajně Cortés prvním, kdo přesvědčil indiánskou ženu – pomocí posunků a gest – aby přijala křesťanství. I po desítkách let misionářské činnosti se však indiáni tajně scházeli, aby se věnovali svým rituálům, což františkáni nemohli tolerovat.

Jejich postoj k nativním kulturám, které velebili, a náboženství jednotlivých kultur byl velmi odlišný. Nutno ale mít na paměti, že náboženství je z velké části zakořeněno do kultury a tvoří její podstatnou část.

Jak uvádí světský františkánský řád ve svých pedagogických materiálech, v 16. století si prakticky žádný národ nedovedl představit, že by měl respektovat náboženství jiných národů – důkazem může být i samotné impérium Aztéků, kteří ničili chrámy dobytých národů a na jejich základech následně stavěli vlastní. A církevní řády na tom byly velmi podobně – ostatně dodnes lze ve františkánských misiích pozorovat projevy rasismu, nacionalismu a náboženské nesnášenlivosti.

A od nesnášenlivosti je to velmi blízko k násilí, kterého bylo nejvíc tam, kde byla používána politická moc k potlačování idolatrie, tedy modloslužebnictví, ve většině případů spojené s rituálními lidskými obětmi. Násilí si obhajovali papežskou bulou z roku 1522, která jim údajně umožňovala zbavovat se takových praktik de facto jakýmkoliv způsobem. Tato skupina františkánů, v jejímž čele stanul Diego de Landa, se nebránila fyzickým trestům za uctívání indiánských božstev a prakticky působila jako inkvizice. Namísto učení tedy docházelo k mučení, namísto představení křesťanského boha doháněli indiány k zoufalství.

Valdeón (2014, s. 44) takovéto chování vysvětluje tehdejší situací v Evropě, kdy Španělsko nedávno předtím porazilo Araby na Pyrenejském poloostrově, vymanilo se z jejich dlouhodobé nadvlády a mohlo přistoupit k znovudobývání ztraceného území a reformaci. Je tedy zřejmé, že alespoň nově objevená území na americkém kontinentě si chtěli pojistit a vyvarovat se tak dalšího neúspěchu. V té době zároveň věřili, že Amerika je ovládána Satanem, což dokazoval indiánský způsob uctívání model a kanibalismus. Jak španělští, tak angličtí conquistadoři tedy dosáhnout co nejčistší krve a víry, proto se nebáli přistoupit k použití násilí.

3.3.4.2. PŘÍNOSY CHRISTIANIZACE

Jak lze pozorovat, zdaleka ne všichni stáli na straně domorodých obyvatel, tyto radikální skupiny však byly v menšině a proti nim působící obhájci nativních obyvatel jejich aktivity zastínili svou jednotou a přesvědčivostí. V současnosti totiž vděčíme právě církevním řádům a jejich aktivitám za to, že můžeme poznávat jednotlivé složky amerických kultur.

Historie misionářských aktivit například františkánů v Peru je dlouhá a bohatá, vzhledem k tomu, že to byli právě oni, kdo započal dlouhou řadu objevů se snahou christianizovat a civilizovat nativní obyvatele. Jak uvádí Vega Cernuda (2012, s. 30–34), františkánská christianizace využívala metod, jejichž cílem nebyla ochuzující transkulturalizace, ale spíše původní obnovení kultury, která by jinak zanikla a byla by nenahraditelná. Vzájemné poznání obou zúčastněných stran tedy mělo zásadní roli, jelikož misionáři měli možnost nahlédnout na skutečnosti i z pozice poražených, tedy domorodých obyvatel, což nakonec umožnilo jejich vzájemnou spolupráci. Přestože nejprozkoumanější je zřejmě řád jezuitský, my pro ukázkou uvádíme a porovnáváme činnost jiných dvou řádů, františkánského a dominikánského, a to proto, že v současnosti jsou předmětem zájmu.

Františkáni

Vega Cernuda (2012, s. 38) zmiňuje, že to byli právě františkáni, kdo se zřejmě v největší míře věnovali lingvistice, což jim poměrně brzy umožnilo vhlédnout do myšlení a kultury domorodých obyvatel. Aktivita, které měly původně ryze christianizační pozadí, přináší své ovoce i dnes: jazykové příručky, slovníky, překlady textů náboženských i misionářských, lingvistické studie i kulturní spisy. Dařilo se jim šířit evangelium v indiánských jazycích, což jako vedlejší produkt mělo záznamy o kulturách a jazycích, které jsou již v dnešní době vymizelé.

Pérez Arreaza et Bastin (in Vega Cernuda, 2012, s. 74) se shodují na tom, že františkáni se s nadšením věnovali výchově a vzdělávání obecně, což dokazuje, že například k jejich příjezdu do Venezuely lze datovat založení tamějšího systému všeobecného školství. Christianizace probíhala ve speciálních školách s vlastními pravidly, normami a systémem vyučování – ten spočíval v šíření křesťanství, ale s podmínkou respektování původních kultur. Výukou se zpočátku zabýval hlavně serafinský řád, který používal poměrně pragmatické metody spočívající v hloubkovém studování nejen jazyka, ale i kultury původních obyvatel prostřednictvím přátelského až otcovského pouta, a to nejen v otázce víry, ale i soužití.

V případě Latinské Ameriky se kněží nacházeli ve zhruba stejné pozici jako první kněží na počátcích církve, což jim dávalo poměrně volnou ruku při hledání cesty k co nejčistší a nejjednodušší podobě církve, jelikož se snažili co nejvíce přizpůsobit domorodým obyvatelům a jejich potřebám. Chtěli vytvořit indiánskou církev s vlastní strukturou, právem, biskupy, bez desátků, protože si byli vědomi, že Španělé si již od indiánů vzali víc než dost.

Jejich ideály ale ukončil Tridentský koncil (1545-1563), kde byla určena západní podoba církve, takže byl konec alternativním modelům odlišných od „staré církve“.

Podle Valdivie Paz-Soldán (in Vega Cernuda, 2012, s. 97) už jeden u nejaktivnějších františkánských misionářů, Jerónimo de Oré, definoval ideálního církevního misionáře: skromný, vzdělaný ve společenských vědách a jazycích. Vega Cernuda (2012, s. 32) dodává, že neměli hledat materiální odměny, nýbrž duševní motivaci.

Misionáři nezapomínali mít na paměti odlišnost kultury původních obyvatel, kteří v nich naopak viděli „bližního svého“, kterého se nemuseli bát jako násilných dobyvatelů. Františkáni dbali na to, aby proces na christianizace nebylo nahlíženo jako na něco negativního – mělo se jednat o interkulturalizaci, tedy interakci, jejímž výsledkem bylo vytvoření nové, třetí identity. Křesťanské koncepty byly popisovány v původních jazycích, a to nejen za použití slov, nýbrž i konceptů – např. pro Ježíše byl použit koncept *Temaquixtiani*, tedy indiánského osvoboditele lidu atp.⁴⁰ Tato metoda christianizace představovala proces oboustranného kulturního dialogu a vzájemného sblížení obou kultur.

Díky upřímnému vztahu se františkáni snadno stali obránci indiánů, což vedlo k jedinému: k nelibosti Koruny – ta měla podezření, že ji misionáři v očích indiánů haní a sami se stavějí do pozice spasitelů. Františkáni se ale hájili argumentem, že je výhodnější mít indiány na své straně, jelikož tak jsou poddajnější a snáze ovladatelní. Tomu také pomohlo rozdělení christianizované oblasti do menších osídlení, jakýchsi malých republik v rámci státu – jednalo se o jednotly sociální, ekonomické a náboženské politiky, ve kterých měli být indiáni chráněni před chtivými dobyvateli a encomendery.

Dominikáni

Jak uvádí Albaladejo-Martínez (2015, s. 74), stejně jako františkáni si i dominikáni při prvním kontaktu s obyvateli Nového světa všimli, že problém nespočívá jen v jazykovém neporozumění, ale především v anisomorfismu, tedy rozdíly mezi jazyky v kulturním prostředí. Odlišné vidění světa a různé mentální struktury totiž znemožňovaly pochopení „toho druhého“.

⁴⁰ Valdivia Paz-Soldán (in Vega Cernuda, 2012, s. 98) uvádí příklady některých konceptů, které přetrvávají dodnes: *Wiraqocha*, *Pachamama*, *Inti* na území Peru.

I dominikáni žili pospolu s indiány, učili se jejich jazyky, poznali jejich kulturu z první ruky a posléze se snažili ji co nejvěrněji předat ostatním evropským kulturám. Někteří, např. Pedro de Córdoba nebo Bartolomé de Las Casas, opakovaně zdůrazňovali křesťanské vzdělání a zavrhovali hromadné křty, ke kterým se uchylovaly jiné řády, aniž braly ohled na to, zda noví křesťané znají evangelium, či nikoliv. Zároveň je znepokojoval náboženský synkretismus, tedy jakási kontaminace nesmrtelné pravdy a spojování obou kultur. Podařilo se jim je ale oddělit a vstřípit indiánům křesťanství a částečně je adaptovat na konkrétní realitu: bránili tedy ty části jejich kultury, které neodporovaly evangeliu.

Podle Todorova (1996, s. 237) byl jedním ze zarputilých obhájců čistoty víry Diego Durán, rozený Španěl, který ale od mala vyrůstal v Mexiku, čímž mu bylo umožněno dobře pochopit indiánskou kulturu a pohled na svět. Jeho cílem bylo za každou cenu zabránit mísení křesťanských tradic se zbytky indiánských svátků a náboženských rituálů, které se snažil ze všeho nejdřív vymýtit. Ve své knize nazvané *Historia de las Indias de Nueva España e islas de Tierra Firme*⁴¹ však v rámci přirovnávání indiánské kultury k tomu, co zná evropský čtenář, odkrývá podobnosti obou kultur. Duránův přínos je dle Todorova (1996, s. 237) nedocenitelný, jelikož je řeč o skutečném kulturním míšenci, který rozumí oběma kulturám do hloubky. Jeho překlad je tedy ve skutečnosti jen převod aztéckého pohledu na svět a jejich podání věcí. Durán není autorem toho, co píše, je pouhým zprostředkovatelem. Z této skromné funkce nicméně občas vystupuje, aby jako historik-křesťan podal vysvětlení jednotlivých jevů.

Albaladejo-Martínez (2015) se rovněž zamýšlí nad skutečností, jak kulturní omezení pohledu obou stran ztěžovalo pochopení toho druhého. Je tedy nutné rozšířit obzory, překonat horizonty, jinak bychom nemuseli vidět, co máme přímo před očima – z monokulturního pohledu se postupně stává bikulturní a nakonec snad i plurikulturní. Otázkou zůstává, do jaké míry je pohled badatelů nestranný, vzhledem k tomu, že vnímání věcí je z podstaty selektivní činnost, takže pokaždé něco zůstává skryté. Je ale nemožné se zcela odprostit od zažitého vnímání světa a vlastní kultury.

Pedro de Córdoba ve své Doktríně⁴² nejen vykládá katechismus původním obyvatelům, ale zároveň zahrnuje i nábožensko-kulturní ideologii druhé strany – v jeho antropologickém překladu jsou tedy zastoupeny obě strany. Jedná se tedy o pohyb endogenní (z vlastní kultury do cizí), tak exogenní (přijímání prvků z cizí kultury do vlastní), což posléze přejímá

⁴¹ Historie Indií v Novém Španělsku a na ostrovech Pevné Země – překl. aut.

⁴² *Doctrina cristiana, y catecismo para instrucción y formación de los indios por manera de historia*

například Venuti ve své teorii překladu jako zcizování a zdomácnování. Dílo je de facto představením nové metodologie vyučování křesťanských principů (prostřednictvím historie), jejich přizpůsobení sociokulturním a mentálním potřebám a charakteristikám nativních obyvatel. Jedná se o první text svého druhu, kde vysvětluje ideologii a přirovnává ji k indiánským pohanským zvykům. V díle jsou zároveň popsány počátky monoteismu a způsoby vyvracení mexických bohů a obhajoba jediného křesťanského boha.

Kromě misionářské činnosti se dominikáni v Peru věnovali také pokládání základů kvalitního vzdělání, například tím, že zakládali vysoké školy. Na území Peru se jedná o tři univerzity: Universidad Nacional Mayor de San Marcos de Lima (zal. 1551 jako Estudio General de la ciudad de los Reyes), Universidad Nacional San Antonio Abad de Cusco (zal 1692) a nejnovější Universidad de San Martín de Porres de Lima (zal. 1962).⁴³

⁴³ Rodríguez Chávez, 2015, s. 26

4. OSUD IMPÉRIA V RUKOU TLUMOČNÍKA

V předchozích kapitolách jsme si ukázali, jak se vyvíjela pozice tlumočníka napříč historií Latinské Ameriky, jeho schopnosti a povinnosti, jejich výchova, ale i důležitost. V této poslední kapitole se pokusíme toto ještě dokázat na dvou konkrétních případech: Felipilla v Peru a pro srovnání již tolikrát zmiňovaný případ Malinche v Mexiku.

Většina prací uvádí spíše historické záležitosti a doložitelné skutečnosti. Tato práce si vytyčila za cíl pohlédnout na roli tlumočnicků na tyto historické události a jejich vliv na historický vývoj dobývání. Přesto, že jsou tlumočníci především v počátečních etapách často opomíjeni, jejich důležitost je nezpochybnitelná.

4.1. HERNÁN CORTÉS A DOBÝVÁNÍ MEXIKA

Todorov (1996, s. 67–147) nás zevrubně seznamuje s průběhem dobývání Mexika. Cortés tam byl vyslán kubánským guvernérem, roku 1519 se vylodil ve Veracruz a postupně si na svou stranu začal získávat tamější obyvatele. Záhy se mu podařilo zajmout vládce Moctezumu, jenže hned na to musel narychlo odcestovat zpět na Kubu, takže správou čerstvě dobytého území pověřil svého zástupce Pedra de Alvarado. Když se zanedlouho do Mexika vrátil, zjistil, že Alvaradova krutost vedla k povstání, jež bylo velmi tvrdě potlačeno, většina obyvatel vyvražděna a Moctezuma byl také mrtev.

Todorov (1996, s. 72–73) si zároveň pokládá otázky: proč se Moctezuma zajetí nebránil? Odpovědi nabízí dvě: buď se za každou cenu snažil předejít válečnému konfliktu na svém území, nebo ho sužoval pocit viny z toho, že se vydával za následovníka Toltéků, když do Mexika dorazili „skuteční“ následovníci, totiž Španělé. Druhou neznámou, kterou Todorov řeší, je: proč se nebránili ani ostatní obyvatelé. Možná už byli zvyklí na nadvládu Aztéků, možná pro ně Španělé byli snesitelnějším východiskem, menším zlem, vysvobozením. Navíc měli Španělé značnou převahu ve zbraních, z nichž jednou byla (nevědomky) zbraň bakteriologická – tedy nemoci zavlečené z Evropy, např. černé neštovice, zápal plic atp.

O Cortésovi je známo, že měl pochopení pro aztécký svět a kulturu a kladl důraz na jazyky a úspěšnou komunikaci. Již několikrát bylo zmíněno, že hojně využíval služeb tlumočnicků, snaží se (nejen) s jejich pomocí získat co nejvíce informací, z nichž se dozvídá o rozporech mezi indiány, což mu nakonec dopomohlo k vítězství.

4.1.1. CORTÉS A TLUMOČNÍCI

Od samotného objevení Ameriky a Kolumbova působení na tamějším území počet tlumočnicků narůstal. Už zde byla řeč o Kolumbovu vágním přístupu ke komunikaci s původními obyvateli, což mělo za následek, že ti, co měli sloužit jako tlumočníci, ani neovládali své pracovní jazyky a svou funkci neplnili. Cortés měl v tomto ohledu dle Valdeóna (2014, s. 36) více štěstí. Byl si vědom důležitosti komunikace s původními obyvateli, jelikož s nimi mohl tímto způsobem manipulovat.⁴⁴ Už na jeho prvních výpravách (konkrétně na Yucatán) ho doprovázeli dva zajatí indiánští chlapci ve funkci tlumočnicků – Melchor a Francisco.⁴⁵ Následně v jeho službách působili Jerónimo de Aguilar, později ve spolupráci s doňou Marinou, z nichž oba dva prožili roky s „těmi druhými“.

4.1.1.1. JERÓNIMO DE AGUILAR

Historické prameny⁴⁶ se shodují na původu tohoto tlumočnicka: jednalo se o španělského kněze, který byl na palubě lodi ztroskotané u břehů Yucatánu. Byl společně se svými spolucestujícími zajat mayským kmenem, s nímž následně po několik let žil. Při jedné z výprav ho objevil a vysvobodil Hernán Cortés. Jako důkaz vděku mu pak Aguilar sloužil jako tlumočnick, jehož přínos a vliv byl veliký, vzhledem k tomu, že mohl zevnitř poznat a na vlastní kůži okusit danou kulturu, takže mohl svému pánovi poskytnout tzv. etnický překlad, a ne pouze doslovný překlad konceptů.

4.1.1.2 DOÑA MARINA

V mnohem větší míře se v historických spisech vyskytují zmínky o Cortésově konkubíně Malintzin, z níž se postupem času stala emblematická postava koloniálního tlumočení a protiváhy dvou kultur. Jak uvádí Valdeón (2014, s. 3), její role v historii conquisty a Mexika obecně jí vysloužila mnoho pojmenování: od zrádkyně vlastního lidu, přes feministický symbol a sexuální sirénu, až po matku národa a oběť znásilnění, kvůli níž mají Mexičané dodnes problém s přijetím vlastní historie a identity.

Malinchinův původ je doposud obestřen tajemstvím, dodnes se přesně neví, odkud pocházela, ale obecně se má za to, že pocházela z aztécké rodiny a jejím mateřským jazykem tedy byl

⁴⁴ Alonso Araguás, 2005, s. 222

⁴⁵ Valero Garcés, s. 64

⁴⁶ např. Valero Garcés (s. 64), Bastin (2003, s. 197–198), Todorov (1996, s. 120)

nahuatl. Když se její matce narodilo druhé dítě, prodala Malintzin mayskému kmeni, který ji následně daroval společně s dalšími ženami Cortésově výpravě. Záhy se projeví její jazykové schopnosti a rázem se stala z obyčejné otrokyně Cortésovou pravou rukou.

Než se Malinche naučila španělsky, muselo tlumočení probíhat za spoluúčasti Aguilara formou relé, tedy Aguilar do mayštiny a z mayštiny Malinche tlumočila do nahuatlu a opačným směrem. Zůstává však otázkou, co vše se ztratilo v takto dlouhém řetězci, přičemž zároveň musíme mít na paměti, že komunikace s Mexiky nebyla nijak jednoduchá: existovalo velké množství jazyků a dialektů, navíc – jak uvádí Valdeón (2014, s. 172) – využívali dvou stylů, a to jeden pro obyčejný lid a druhý pro vyšší vrstvy a významná setkání na úrovni. Je těžko doložitelné, zda si Malinche byla vědoma těchto skutečností, a pokud ano, zda je dokázala podat takovým stylem, aby komunikace byla efektivní.

Doña Marina je jen velmi zřídka vykreslována v pozitivním světle.⁴⁷ Kromě tlumočnice Cortésovi sloužila i jako špiónka, kdy získávala tajné informace o chystaných vojenských akcích, bez nichž by Cortés a jeho vojsko asi jen stěží přežil. Zřejmě největší zradou z její strany vůči vlastnímu lidu bylo vyzrazení komplotu, o němž ji informovala jedna stará indiánka, žena kasika. Malinche o něm řekla Cortésovi, což mělo za následek jedno z největších vraždění v historii dobývání.

Malinchin odkaz přetrvává v mexickém povědomí dodnes – jako symbol kulturního mestictví a jako zahanbená matka všech Mexičanů. V současné mexické variantě španělštiny se výraz *malinchismo*, příp. *malinchista* používá pro označení (národo)zrady. Byla i námětem mnoha obrazů, divadelních děl nebo národních písní. Alonso Araguás a Baigorri Jalón (2004, s. 131–137) na několika příkladech demonstrují, že tematika s doňou Marinou je více než atraktivní, a bylo tomu tak od samotného začátku. Už Sahagúnův Florentský kodex⁴⁸ je doplněn ilustrací, na niž tlumočnice zaujímá centrální postavení, zatímco Cortés a Moctezuma jsou vykresleni na okrajích, nebo Bernal Díaz de Castillo v díle *Historia verdadera de la conquista de Nueva España*⁴⁹ popisuje scénu, jejíž hlavní postavou je právě Malintzin.

⁴⁷ Seed, in Valdeón, 2014, s. 49

⁴⁸ *Historia general de las cosas del reino de Nueva España*

⁴⁹ Pravdivá historie dobývání Mexika

4.2. FRANCISCO PIZARRO A DOBÝVÁNÍ PERU

Dobývání inckého impéria, které se rozprostíralo od jihu Kolumbie, přes Ekvádor, Peru, část Bolívie, až po Chile a Argentinu nebylo podle Valdeóna (2014, s. 57) tak zajímavé jako to mexické, zřejmě proto, že do něj nebyla zapletena žádná žena, takže nelze nikoho obviňovat ze znásilnění atp.

Navíc celou situaci částečně komplikovala skutečnost, že se na dobývání podíleli dva muži: Francisco Pizarro a Diego de Almagro. To mělo za následek nepřetržité dohady mezi oběma dobyvateli, jelikož každý z nich postupoval dle svého a ani jeden nebyl spokojen s tím, co získal, navíc nebyli schopni se dohodnout na společném vládnutí na nově objeveném území. Jednotlivé kroniky se také rozcházejí ve vykreslování vztahu obou dobyvatelů – Pizarro údajně na počátku výpravy Almagra vychvaluje, pak ho ale poznává blíže a záhy obrací.⁵⁰

Nicméně se oba roku 1524 vydali z Panamy na první výpravu na jih ve snaze najít velká bohatství v zemi, o které slychali z vyprávění, ale neuspěli. Roku 1526 tedy vyrazila druhá výprava, kdy už se oba dobyvatelé rozdělili – Pizarro pokračoval dál na jih, zatímco Almagro se vydal pro posily. Pizarrově výpravě se vůbec nedařilo, ale jeho houževnatost a zarputilost mu brzy byly odměněny: roku 1528 dorazil do prvního inckého města Tumbez. Guvernér Panamy ho obratem poslal do Španělska za králem Karlem. Ten ho přijal s ochotou, částečně také kvůli tomu, že se do Španělska zrovna vrátil Cortés s poklady z Mexika, takže Pizarro byl oprávněn se na druhý břeh oceánu vrátit a dobýt „Pirú“. Když roku 1531 dorazili, zjistili, že Tahuantinsuyo je otřásáno občanskou válkou mezi dvěma syny nedávno zesnulého vládce Huayny Capaca, Huáscarem a Atahualpou. Tím bylo celé impérium oslabeno a roku 1532 se tedy Pizarro rozhodl se vypravit do Cajamarky a setkat se s Atahualpou.

Dle Valdeóna (2014, s. 58) se události odehrávaly následovně: samotnému setkání Pizarra a inckého panovníka předcházela schůzka dalšího z účastníků výpravy, Hernanda de Soto doprovázeného Felipillem, s Atahualpou. Ten s nimi nekomunikoval přímo, ale za pomoci svého pomocníka. Po Španělech chtěl, aby navrátili ukradené poklady a osvobodili unesené indiány. Nakonec jen dohodli schůzku nazítří, kdy mu měl sám Pizarro vysvětlit, kdo je ten papež a vládce, který je za nimi posílá.

Druhého dne se tedy setkali Atahualpa s Pizarrem na náměstí v Cajamarce, oba za účasti početných stoupenců ze svých stran. Atahualpa požadoval to samé z předchozího dne. Přistoupivší dominikánský bratr Vicente de Valverde mu chtěl ukázat bibli, která k němu

⁵⁰ Maldonado Favarato, 2011, s. 84

měla „promluvit“ a ve které se „říká“, co je správné. Felipillo se snažil Atahualpovi vše vysvětlit, ale když si všimnul, že většině nerozumí, rozhodl se mu to podat jinak – přirovnal Valverdeho a Pizarra k synům boha Slunce, jež má poslouchat a přijmout knihu se svatými obrázky. Atahualpa se tedy rozhodl knihu prohlédnout, když ale viděl, že kniha nic „neříká“, mrštil s ní o zem. To byl impulz pro španělské dobyvatele, kteří jakmile to spatřili, vydali se do boje, protože tím Atahualpa urazil katolickou církev. Začalo velké krveprolití, během něhož byl Atahualpa zajat.

Během následujících měsíců byl vězněn, ale dle Hemminga (1970, s. 34–59) se mu dostávalo velmi dobrého zacházení. Se Španěly se dohodl na svém vykoupení, kdy slíbil zlatem naplnit místnost do výšky půldruhého espada, tedy více než dvou metrů, což postupně plnil. Měl dokonce možnost se setkávat se svými soukmenovci, což zřejmě vedlo k jeho záhubě. Když se k němu dostal vzkaz, že se ke Cajamarce blíží jeho bratr Huáscar, stále občanskou válkou posedlý Atahualpa ho nechal zabít, místo aby ho pověřil řízením národního odboje proti Španělům, v nichž stále neviděl velké nebezpečí.

Když se pak do Cajamarky dostavil i Almagro, byl Inkův osud zpečetěn. Do tábora pronikly zvěsti o tom, že Atahualpa chystá své osvobození a že na cestě do Cajamarky jsou stovky až tisíce domorodých válečníků. Dobyvatelé se tedy jali prohledávat okolí města, až jeden z nich do tábora přivlekl indiána, jenž měl při výslechu všechno potvrdit. Španělé začali jednat s neobvyklou rychlostí. Almagro naléhal na Pizarra, aby nechal inku popravít, ten se tomu ale zprvu bránil, nakonec ale nátlaku ustoupil. Bez řádného soudu, pouze na základě ukvapených rozhodnutí byl Atahualpa na poslední chvíli pokřtěn, čímž byl změněn typ popravy z upálení na oběšení, čímž byl završen pád inckého impéria.

4.2.1. PIZARRO A TLUMOČNÍCI

Obecně převládá názor, že Pizarro byl dobrým vojákem, a tedy i dobrým dobyvatelem. Maldonado Favarato (2011, s. 83) to dokazuje na příkladu, kdy se Pizarro zařekl, že nebude používat násilí proti původním obyvatelům, pokud oni ho nebudou používat proti němu. Většina kronikářů souhlasí a vyzdvihují Pizarrovu čestnost a šlechtitelskost při dobývání.

Stejně jako Cortésovi v Mexiku i dobyvatelům na jihu ale činila komunikace s původními obyvateli nemalé potíže. Nejen že se museli vypořádat s velkou místní variabilitou ve variantách jednotlivých jazyků, ale zároveň zápolili s nedostatkem vyškolených tlumočnicků. Jak už bylo zvykem, docházelo k zajímání indiánských chlapců, kteří byli ve Španělsku

školení na funkci tlumočníka. Z první výpravy si tedy Pizarro odvezl dva, jimž byla přidělena jména Martinillo a Felipillo.

Dle Betanzose (in Valdeón, 2014, s. 58) měl na rozdíl od Moctezumy incký panovník Atahualpa povědomí o existenci tlumočnicků a jejich služeb sám využíval při podrobování si konkurenčních národů. Proto na první setkání s dobyvateli poslal svého tlumočníka Ciquincharu, který ho následně informoval o tom, že i Španělé s sebou mají pár indiánů hovořících jejich jazykem, což Atahualpu potěšilo, jelikož kladl důraz na efektivní komunikaci. Pizarro jejich prostřednictvím předal, že přichází v míru a že je nutné, aby přijali křesťanství. Zároveň se představili jako synové boha (Virakoči)⁵¹, což Inky zřejmě zmátlo, ale přivítali nově příchozí s velkými poctami.

Jelikož Pizarro disponoval více tlumočníky a zmínky o nich nejsou velmi jasné, dodnes si nemůžeme být jisti tím, kdo a kdy co tlumočil, a to dokonce ani v případě tak zásadní situace, jakou bylo setkání v Cajamarce. Některé prameny uvádějí, že přítomný tlumočník byl určitě Felipillo, jiné tuto variantu zpochybňují a připouštějí, že by jím mohl být i don Martín. Pokud bychom pravdu hledali ve spisech Pizarrova bratra Hernanda, nedozvíme se také nic. Jak uvádí Ferreiro Vázquez (2013, s. 102), Hernando Pizarro o tlumočnících mlčí, jako by se snad celá komunikace odehrávala bez jazykových bariér. Převládá však většinový názor, že šlo o Felipilla, proto se této verze v práci držíme.

4.2.1.1. FRANCISQUILLO A MARTINILLO

V Peru po tlumočnících nezůstaly nijak výrazné stopy, přesto se z kronik dozvídáme, že komunikace při dobývání zprostředkovával například Diego de Almagro nebo tři indiáni Francisquillo, Martinillo de Polchos a nechvalně proslulý Felipillo. Martinillo byl Pizarrovým oblíbencem a za své služby se mu dostalo odměny v podobě titulu Don. Paquillo / Francisquillo byl první bělošský tlumočník, po dlouhých deset let vězněn indiánským kmenem, odkud se mu podařilo vyprostit. Dal se do služby u Pizarrovy výpravy, ale poté, co se nepohodl s Gonzalem Núñezem de Balboa, spolčil se s původními obyvateli a nekompromisně se Španělům pomstil.

⁵¹ Ferreiro Vázquez (2013, s. 103), Valdeón (2014, s. 114–115)

4.2.1.2. FELIPILLO

Felipillova existence je rovněž obestřena tajemstvím. Většina se ale shoduje na tom, že byl zajat během jedné z expedic ještě před samotnou conquistou a byl odvezen do Španělska, kde se dle Caballera Calderóna (in Plötz, 2015, s. 96) cítil jako Alenka v říši divů, ale zároveň se měl po dva roky učit španělsky. Roku 1531 se s Pizarrem vrací do Nového světa a účastní se Pizarrovy třetí výpravy, přičemž je u vyjednávání nápomocen oběma zúčastněným stranám.

Pokud hovoříme o nápomocnosti, je třeba připomenout, že tlumočení není nic jednoduchého ani za těch nejlepších podmínek. Felipillo navíc nebyl řádně připraven ani vzdělán na výkon své funkce a Atahualpa na druhé straně neměl ponětí o konceptech boha, knihy nebo písma, čímž byly podmínky tlumočení ještě o to více ztíženy. Lockhard (in Valdeón, 2014, s. 62) dodává, že většina Španělů si byla vědoma významových odchylek, které vznikaly při tlumočení. Ty jim však přišly vhod, jelikož Španělé byli od samého počátku rozhodnutí použít Atahualpova slova proti němu a tím se ho zbavit.

Reakce a komentáře na události z Cajamarky na sebe nenechaly dlouho čekat. Ze všech stran se k Pizarrovi začala dostávat kritika a rozhořčené zprávy. Obecně se mělo za to, že Atahualpa měl být poslán do Španělska nebo do Panamy, jelikož na území vlastního impéria nebyl v bezpečí ani on, ani dobyvatelé. Když se zjistilo, že nikde poblíž Cajamarky žádné vojsko není, začal se okamžitě hledat viník. Kolem roku 1550 začal převládat názor, že vše způsobil ubohý původ Pizarrových druhů. Výsledky indiánů i samotného Atahualpy byly zprostředkovávány indiánskými tlumočníky – přichází tedy řada na Felipilla. Hemming (1970, s. 61–62) tvrdí, že si Agustín de Zárate a Francisco López de Gómara vymysleli příběh o tom, jak byl tlumočník zamilovaný do jedné z Atahualpových žen, a proto zosnoval jeho popravu, aby zachránil svou kůži. Této verze se napříč dějinami drží i ostatní autoři⁵², čímž se z Felipilla stal jakýsi obětní beránek nutný k očištění dobré pověsti dobyvatelů.

Co se s Felipillem stalo poté, zůstává velkou neznámou, po Atahualpově popravě se po něm v historických dokumentech ztrácí stopa. Caballero Calderón (in Plötz, 2015, s. 97) ho vykresluje jako zrádce, který se ale po Atahualpově smrti cítí vinen a lituje, zatímco vojáci a Pizarro si rozdělují získané poklady. Juan de Betanzos a Alonso Borregán (in Plötz, 2015, s. 87) zmiňují jeho popravu jako trest za pokus o indiánské povstání při jedné z expedic do Chile vedené Almagrem. Guaman Poma de Alaya (in Plötz, 2015, s. 95) jeho popravu obhájí jako trest za svedení Atahualpovy konkubíny.

⁵² např. Křížová (2006, s. 81), Ferreiro Vázquez (2013, s. 111)

Podle Valdeóna (2014, s. 62) zřejmě nejhůře proslulý tlumočník v dějinách: znásilnil inckou princeznu, jako tlumočník byl nekompetentní a obecně je označován za zrádce. Podobně jako doña Marina, i Felipillo se stal symbolem – symbolem zrady, nedorozumění z důvodu nedostatku lingvistického a kulturního vzdělání, symbol neschopnosti dorozumět se jeden s druhým. A jestliže je Malintzin na obrazech vykreslována jako hlavní postava, Felipillovi na dobovém portrétu Felipeho Guamana Pomy de Alaya (in Plötz, 2015, s. 90) se dostalo nejnižší příčky v postavení společnosti.

Stejně jako Malintzin si tedy i Felipillo našel své místo v dějinách. Díky svým jazykovým dovednostem měl přístup do jádra inckého impéria, kam by se býval jinak nedostal. Že pak své schopnosti využil ve svůj prospěch, jen dokazuje, jaká byla situace tehdejších tlumočnicků. Bastin (in Valdeón, 2014, s. 2) však tomuto názoru oponuje a tvrdí, že tento indiánský chlapec neměl velký vliv na dobývání Peru, zásadní roli podle něj v tomto období měla komunikace a on v ní výrazně figuroval. Podobně tomu bylo v případě Malinche, která ztělesňuje symbol důležitosti jazykové mediace za účelem dobýt „toho druhého“, ale stejně tak odpor vůči stanovenému pořádku.

ZÁVĚR

Cílem této diplomové práce bylo prokázat důležitost role tlumočnicků a překladatelů při prvních kontaktech s nově objevenými kulturami a při následné kolonizaci nových území.

V první řadě jsme si uvědomili, že české prostředí je v této oblasti poměrně nedotčené a nabízí tedy mnoho námětů na bádání. Za jeden z přínosů této práce považujeme ucelení cizojazyčného materiálu ve zkoumaném tématu a jeho uvedení do českého prostředí. Nejen česká, ale ani zahraniční translatologie nevěnuje příliš pozornosti roli tlumočnicků při historicky tak důležitých událostech jakými jsou objevení a dobývání Ameriky, a to přesto, že si všichni jsou vědomi, že bez jejich existence by se věci ubíraly zřejmě jiným směrem.

V první kapitole bylo nejdříve nastíněno uchopení problematiky jak ve světě, tak u nás. Zjistili jsme, že podání skutečností je spjato s původem autora, totiž že latinskoameričtí historici nebo translatologové nesdílejí stejné postoje jako ti španělští. I z tohoto důvodu byli do bibliografie zahrnuti i odborníci z třetích států, abychom dosáhli jakési objektivit.

V následující kapitole jsme nastínili, jak probíhaly první kontakty s nativními obyvateli a jak docházelo k získávání prvních tlumočnicků z jazyků tehdy právě objevených. Prvotní kontakt s těmito kulturami představoval zcela jedinečné setkání, které vyžadovalo často improvizovaná řešení nastalých problémů. V téže kapitole se čtenář dozvídá, jak probíhala příprava prvních tlumočnicků pro účely španělských dobyvatelů, v jakých podmínkách pracovali nebo jakým způsobem byli za své služby odměňováni.

Třetí kapitola pojednává o aktivitách církevních řádů, které se zcela zásadním způsobem zasadily o poznání nativních jazyků a pochopení jejich systémů, které se naprosto lišily od těch, co byly doposud známy. Kromě toho ještě šířily evangelium – v této práci jsou do jisté míry srovnány přístupy dvou nejpočetnějších a nejvýznamnějších řádů na území Jižní Ameriky: dominikánů a františkánů.

V poslední kapitole se zamýšlíme nad vlivem, který měli tlumočníci ve dvou zcela zásadních událostech historie dvou států: při Cortésově postupování při dobývání aztéckého impéria a při Pizarrovu postupu proti inckému Atahualpovi a jeho říši. Především druhý zmiňovaný případ je pak dobrým příkladem toho, že tlumočnický svým vystupováním mohl změnit chod historie. Od toho se následně odvíjí vnímání prvních tlumočnicků jako zrádců a nevěrohodných služebníků, který v některých případech může přetrvávat dodnes.

Vzhledem ke stavu zkoumaného tématu v českém prostředí se nabízejí náměty na další bádání, například:

- 1) Zjistit, jakým způsobem se promítlo objevení Ameriky a kontakt s tamějšími kulturami do jazyka a kultury tehdejšího Španělska. Je známo, že při tomto setkání šlo o výměnu oboustrannou, a to nejen v rámci jazyka, ale i způsobu myšlení. Zmínili jsme, že například některé incké výrazy jsou doposud používány na území Peru, nebo že v současné španělštině se používá výrazů „malinchismo“ nebo „felipillo“ pro označení zrady, zrádce. Od prvních výprav byli do Španělska posíláni zajatí indiáni – jakým způsobem se promítla jejich kultura ve Španělsku? Jaký o ni byl zájem?
- 2) Zaměřit se na vytváření prvních gramatik a slovníků u nově objevených jazyků. První kontakty s nově objevenými kulturami byly zajímavé ze všech úhlů pohledu a objevitelé i dobyvatelé cítili potřebu se s nimi dorozumět. To vyústilo v sáhodlouhou a velmi náročnou činnost, které se zhostily v největší míře církevní řády. Díky nim lze v současnosti do značné míry rekonstruovat jazyky, kterými se mluvilo v Jižní Americe ještě před příchodem Evropanů.
- 3) Porovnat postup dobyvatelů jiných národů, například v rámci amerického kontinentu. Jak v práci uvádíme, přístup jednotlivých skupin dobyvatelů se lišil i v rámci jednoho národa. Pokud by se tedy problematika uchopila ve větším měřítku, mohli bychom se dozvědět více o přístupu jednotlivých národů k řešení jazykové otázky nebo vůbec samotného zacházení s původními obyvateli nově objeveného kontinentu.

Seznam použité literatury

- BUENO GARCÍA, Antonio: *Náboženský a vlastenecký duch překladu. Dílo řádového bratra Vicenta Solana*. In Vavroušová: *Sedm tváří translatologie* (2013)
- DOMÍNGUEZ MARES, Adriana: *Doña Marina – první mexická tlumočnice*. In Vavroušová: *Překlad a tlumočení jako most mezi kulturami* (2015)
- HEMMING, John: *Dobytí říše Inků*. Odeon, Praha 1977. 442 s.
- FEIERSTEIN, Liliana Ruth: *Traducción y poder: sobre marginados, infieles, hermeneutas y exiliados*. Madrid: Iberoamericana; Frankfurt am Main: Vervuert, 2008. 214 s.
- CHALUPA, Jiří: *Dějiny Španělska*. NLN, s.r.o., 2017. 747 s.
- KRÍŽOVÁ, Markéta: *Inkové. Nejmocnější indiánský stát*. Nakladatelství Aleš Skřivan ml., edice Karavela, Praha, 2006. 136 s.
- PÉREZ ARREAZA, Laura, L. BASTIN, Georges: *Las traducciones franciscanas en Venezuela: entre la práctica y la teoría*. In Vega Cernuda: *Traductores hispanos de la orden franciscana en Hispanoamérica* (2012)
- SANTOYO, Julio-César: *Zapomenuté řemeslo: tlumočníci-překladaelé lodních výprav*. In Vavroušová: *Sedm tváří translatologie* (2013)
- SILVA-SANTISTEBAN, Ricardo: *Překladatel Garcilaso de la Vega*. In Vavroušová: *Překlad a tlumočení jako most mezi kulturami* (2015)
- TODOROV, Tzvetan: *Dobytí Ameriky: problém druhého*. Praha: Mladá fronta, 1996. 317 s.
- VALDEÓN, Roberto A.: *Translation and the Spanish Empire in the Americas*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, 2014. 272 s.
- VALDIVIA PAZ-SOLDÁN, Rosario: *La traducción de los franciscanos en el Perú: historia y evangelización. Sobre Jerónimo de Oré: investigador, misionero y traductor*. In Vega Cernuda: *Traductores hispanos de la orden franciscana en Hispanoamérica* (2012)
- VALDIVIA PAZ-SOLDÁN, Rosario (ed.): *Entre enigmas y certezas: cómo traducir literatura*. Universidad Ricardo Palma, Lima, 2011. 230 s.
- VAVROUŠOVÁ, Petra (ed.): *Sedm tváří translatologie: teorie překladu a tlumočení prizmatem současných španělských translatologů*. Praha: Karolinum, 2013. 168 s.
- VAVROUŠOVÁ, Petra (ed.) *Překlad a tlumočení jako most mezi kulturami*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2015. 121 s.

- VEGA CERNUDA, Miguel Ángel (ed.): *Traductores hispanos de la orden franciscana en Hispanoamérica*. Universidad Ricardo Palma, Lima, 2012. 256 s.
- VEGA CERNUDA, Miguel Ángel: *Traducción y lingüística misionera. Un caso: los traductores franciscanos en América*. In Vega Cernuda: *Traductores hispanos de la orden franciscana en Hispanoamérica* (2012)
- VEGA CERNUDA, Miguel Ángel: *Entre lingüística, antropología y traducción: la escuela franciscana de evangelización en Méjico*. In Vega Cernuda: *Traductores hispanos de la orden franciscana en Hispanoamérica* (2012)
- ZAMORA RAMÍREZ, Elena Irene: *Los problemas de traducción de catecismo en América en el siglo XVI*. In Vega Cernuda: *Traductores hispanos de la orden franciscana en Hispanoamérica* (2012)
- ZIMMERMANN, Klaus: *Translation for colonization and christianization. The practice of the bilingual edition of Bernardino de Sahagún*. John Benjamins Publishing Company, 2014. 86 s.

Internetové zdroje:

- ALBALADEJO-MARTÍNEZ, Juan Antonio: *Traducción antropológica dominicana: Pedro de Córdoba*. Universidad de Alicante, 2015. Dostupné z: http://traduccion-dominicos.uva.es/caleruega/pdf/06_ALBALADEJO.pdf
- ALONSO ARAGUÁS, Iciar: *Nuevos desafíos y viejos problemas: algunos antecedentes históricos de la mediación lingüística y la interculturalidad en la España contemporánea* [online] Dostupné z: <https://www.google.com.pe/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKewjlicTFm7HUAhVLNSYKHXYPD-cQFggIMAA&url=https%3A%2F%2Fdialect.unirioja.es%2Fdescarga%2Farticulo%2F2198677.pdf&usg=AFQjCNEwrXt8HVjQIFs1PPyl1mdiMuRPAg&sig2=Vh8iIFEOKRzpW2aCIVP1bA&cad=rjt>
- ALONSO ARAGUÁS, Iciar, BAIGORRI JALÓN, Jesús: *Iconography of Interpreters in the Conquest of Americas*. Association canadienne de traductologie, 2005. Dostupné z: [http://campus.usal.es/~alfaqueque/publicaciones/iciar/\(2005\)%20ALONSO-BAIGORRI%20Iconography.pdf](http://campus.usal.es/~alfaqueque/publicaciones/iciar/(2005)%20ALONSO-BAIGORRI%20Iconography.pdf)

- BASTIN, Georges: *Por una historia de la traducción en Hispanoamérica* [online] Dostupné z: <https://aprendeenlinea.udea.edu.co/revistas/index.php/ikala/article/viewFile/3185/2949>
- BOWEN, David: *Interpreting yesterday, today, and tomorrow* [online] Dostupné z: https://books.google.com.pe/books/about/Interpreting.html?id=QpS9yVxyJrMC&redir_esc=y
- DOS SANTOS, Francisca Eugênia, ALVARADO, Esteban: “*Lengua e identidad*”: *La traducción literaria y el compromiso ético del traductor*. Mutatis Mutandis, 6/2013. Dostupné z: <https://aprendeenlinea.udea.edu.co/revistas/index.php/mutatismutandis/article/view/15173/13495>
- FERREIRO VÁZQUEZ, Óscar: *El destino del Tahuantinsuyo en manos de un intérprete*. Mutatis Mutandis, 6/2013 Dostupné z: <https://aprendeenlinea.udea.edu.co/revistas/index.php/mutatismutandis/article/view/15291/13508>
- GARGATAGLI, Marietta: *La traducción de América* [online] Dostupné z: www.raco.cat/index.php/1611
- LEÓN-PORTILLA, Miguel: *Los franciscanos vistos por el hombre nahuatl*. Universidad Nacional Autónoma de México, 1985. Dostupné z: <http://www.historicas.unam.mx/publicaciones/revistas/nahuatl/pdf/ecn17/276.pdf>
- MALDONADO FAVARATO, Horacio: *Relación del descubrimiento y conquista de los reinos del Perú por Pedro Pizarro*. Dostupné z: http://sisbib.unmsm.edu.pe/bibvirtualdata/publicaciones/avances_sociales/2003_n01/a8.pdf
- Mutatis Mutandis 6/2013: *El papel del traductor y del intérprete en la Historia Iberoamericana general y cultural*. [online] Dostupné z: <http://aprendeenlinea.udea.edu.co/revistas/index.php/mutatismutandis/issue/view/1315/showToc>
- OLBERTZ, Hella: *Encuentros y conflictos: bilingüismo y contacto de lenguas en el mundo andino*. [online] Dostupné z: <http://site.ebrary.com.ezproxy.ulima.edu.pe/lib/bibudlimasp/reader.action?docID=10780048&ppg=97>
- PLÖTZ, Jochen: *El intérprete Felipillo entre Incas y conquistadores*. [online] Dostupné z: <http://www.redalyc.org/pdf/219/219462060004.pdf>

- PULIDO CORREA, Martha: *La historia de la traducción y de la teoría de la traducción en el contexto de los estudios de la traducción*. MonTI 5 (2013: s. 9–38). Dostupné z: <http://www.e-revistas.uji.es/index.php/monti/article/view/1561/1295>
- RODRÍGUEZ CHÁVEZ, Ricardo: *Los dominicos y su misión educativa en las universidades del Perú*. Investigación I+D Catalogación y estudio de las traducciones de los dominicos españoles e iberoamericanos, 2015. Dostupné z: <http://traduccion-dominicos.uva.es/caleruega/>
- RUBIAL GARCÍA, Antonio: *Las órdenes mendicantes evangelizadoras en Nueva España y sus campos estructurales durante los siglos virreinales*. Universidad Nacional Autónoma de México, Instituto de Investigaciones Históricas, 2010. [online] Dostupné z: <http://www.historicas.unam.mx/publicaciones/publicadigital/libros/iglesiane/iglesiane.html>
- SERRANO CORONADO, Tomás: *El silencio del traductor*. Mutatis Mutandis, 6/2013. Dostupné z: <https://aprendeenlinea.udea.edu.co/revistas/index.php/mutatismutandis/article/view/15051/13507>
- VALERO GARCÉS, Carmen: *Traductores e intérpretes en los primeros encuentros colombinos: Un nuevo rumbo en el propósito de la Conquista* [online] Dostupné z: <http://cvc.cervantes.es/lengua/hieronymus/pdf>
- VEGA CERNUDA, Miguel Ángel: *Lenguas, farautes y traductores en el encuentro de los mundos. Apuntes para una historia de la comunicación lingüística en la Coca de los descubrimientos en la América protohispana*. Dostupné z: https://cvc.cervantes.es/lengua/hieronymus/pdf/11/11_081.pdf
- VEGA CERNUDA, Miguel Ángel: *Momentos estelares de la traducción en Hispanoamérica*. Mutatis Mutandis, 6/2013. Dostupné z: <https://aprendeenlinea.udea.edu.co/revistas/index.php/mutatismutandis/article/view/15292/13496>

Další zdroje:

- ALONSO ARAGUÁS, Iciar: *Intérpretes de Indias. La mediación lingüística y cultural en los viajes de exploración y conquista: Antillas, Caribe y Golfo de México (1492-*

1540). [doktorská dizertační práce] Universidad de Salamanca, Facultad de traducción y documentación, 2005

- KULHÁNEK, Jiří: *Čeští jezuitští misionáři v Jižní Americe v XVII. a XVIII. století*. [bakalářská práce] Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, 2006
- MARKSOVÁ, Romana: *Miguel Ángel Vega a jeho přínos k rozvoji translatologie*. [diplomová práce] Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2014
- Sekulární františkánský řád: *Františkánský sen o americko-indiánské církvi*. [učební list]
Dostupné z: <http://www.sfr.cz/ccfmc/18.pdf>
- VOREKOVÁ, Gabriela: *Legitimita conquisty Nového světa* [diplomová práce]
Univerzity Palackého v Olomouci, Právnická fakulta, 2011